

Griekse stemmen

Een analyse van de berichtgeving over de Griekse crisis aan de hand van het propagandamodel van Herman & Chomsky

(Bron: bloomberg)

Daan Kuijs

S1470035

Masterthesis

Universiteit Leiden

10-12-2015

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
Aanleiding.....	3
Crisis.....	3
De Griekse crisis en het propaganda model.....	4
2. Wetenschappelijke relevantie	5
Graf & Fuchs	5
Manning.....	6
Bergman	6
2.b Maatschappelijke relevantie	7
3. Vraagstelling	8
4. Theoretisch kader	9
Propagandamodel.....	9
Kritiek.....	10
Externe Kritiek.....	11
Toepasbaarheid buiten de VS.....	12
Politieke en economische systeem	14
Depolitisering van democratie = depolitisering van media	17
De Correspondent.....	17
Verwachte resultaten.....	18
5. Onderzoek	19
Indexing-model	19
Context: griekse crisis.....	22
Methode	23
Resultaten	26
6. Conclusie	31
Bibliografie	32
Bijlage 1: codeboek	34
Bijlage 2: codeerschema	37
Bijlage 3: corpus De Correspondent	38
Bijlage 4: corpus De Volkskrant	39

1. Inleiding

Aanleiding

In 1988 publiceerden media-onderzoeker Edward Herman en linguïst Noam Chomsky *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. In dat boek betogen Herman & Chomsky dat de Amerikaanse massamedia door de vrije markt de facto functioneren als een propagandamachine voor dominante belangen in ons politieke en economische systeem. Aan de hand van een aantal voorbeelden tonen Herman & Chomsky dat hun propagandamodel inzicht oplevert in het functioneren van Amerikaanse massamedia.

In deze scriptie wil ik onderzoeken in hoeverre de theorie van Herman & Chomsky verklarende kracht heeft voor Nederlandse media. Dat wordt gedaan via een case-study over de berichtgeving over de Griekse crisis. Aan de hand van het propagandamodel wordt in de berichtgeving over de Griekse crisis van twee Nederlandse media – De Correspondent en De Volkskrant – geteld in hoeverre de bronnen het overheidsbeleid over het voetlicht brengen.

De Griekse crisis en het propagandamodel

Herman & Chomsky's propagandamodel kan niet alleen van toepassing zijn op Amerikaanse massamedia. Ook in Nederland bestaat immers een vrije markt voor media. Tachtig procent van de regionale en nationale kranten is in handen van drie commerciële bedrijven (eind 2016). De vijf grootste Nederlandse kranten zijn allemaal commerciële instellingen, die hun geld voornamelijk verdienen met advertenties. Dat biedt aanleiding om te kijken naar de Nederlandse berichtgeving over de Griekse crisis in het licht van het propagandamodel van Herman & Chomsky. De vraag luidt hoeveel bronnen in de berichtgeving over de Griekse crisis het beleid van de overheid voorstaan en zo dominante belangen van het politieke en economische systeem in Nederland verdedigen.

Context: crisis

In 2008 werd Europa getroffen door de kredietcrisis, die uit de VS was komen overwaaien. Banken verstrekten op grote schaal hypotheekleningen aan huizenkopers die uiteindelijk niet aan hun financiële verplichtingen zouden kunnen voldoen. Dat kon lang doorgaan omdat al die leningen de huizenprijzen enorm opdreven. De 'slechte' hypotheekleningen werden doorverkocht aan zakenbanken, die deze herverpakten tot complexe financiële producten.

Toen de financiële producten in waarde begonnen te dalen, moesten veel banken hun verliezen nemen. Maar door de ondoorzichtigheid van de producten wist niemand hoeveel precies. Bij Lehman Brothers bleken de kapitaalbuffers niet voldoende hoog te zijn, waarop het failliet ging. Niemand wilde

elkaar vervolgens nog geld lenen. Een crisis was geboren. In Nederland leidde de crisis tot de overname van ABN AMRO in 2008 en SNS REAAL in 2013 door de Nederlandse Staat. Er werd zo'n 26 miljard euro betaald om deze banken van een faillissement te redden.

Niet alleen banken maar ook landen dreigen om te vallen. In 2010 blijkt dat de Griekse staat haar begrotingstekort niet meer kan financieren op de financiële markten (niemand wil elkaar meer geld lenen). De Europese Commissie, de Europese Centrale Bank (ECB) en het Internationaal Monetair Fonds (IMF) (samen de trojka genoemd), lenen Griekenland in totaal zo'n 240 miljard euro, op voorwaarde van strenge bezuinigingen die het land weer financieel gezond zouden moeten maken.

De precieze aard van de financiële crisis is volgens veel gehoorde kritieken het falen van financiële toezichthouders in de sector en neoliberal beleid dat onvoldoende toezicht en controle in de hand werkte. Deregulatie en globalisatie maakten de financiële markten oncontroleerbaar (Mirowski 2013, zoals geciteerd in Knowles et al. 2015: 2-1). Die deregulering en globalisatie hebben geleid tot een situatie waarin financiële bedrijven in plaats van overheden en samenleving, de grote politieke drijfkrachten zijn. (Epstein 2005, zoals geciteerd in Knowles et al. 2015: 3-4).

Gedurende de tijd vóór 2008 merkte de media-waakhond het gevaar niet (voldoende) op (Starkman 2014). Onderzoekers zoals Manning, Lewis en Thompson rapporteren dat financiële journalisten te dicht bij hun bron staan, waardoor zij onkritisch worden. 'Capture', wordt dit fenomeen genoemd. Het zorgt ervoor dat de financiële pers enkel nog de perspectieven van de financiële wereld verslaat en het perspectief van burgers negeert (Lewis 2010, Mair en Keeble 2009, Manning 2013, Stiglitz 2011, Thompson 2013, zoals geciteerd in Knowles 2015: 4).

2. Wetenschappelijke relevantie

Eerder onderzoek

In 2010 deden twee politicologen, Graf en Fuchs, in Duitsland onderzoek naar de relatie tussen de frames in het discours over de bankencrisis, ter verklaring van de afwezigheid van politiek handelen of politieke verandering. Daarbij onderzochten zij de berichtgeving van de wekelijkse krant *Die Zeit*, een vooraanstaand medium in Duitsland. De conclusie was dat de discussie in *Die Zeit* zich richt op drama en verbijstering, normatieve incoherentie en een gebrek aan ruimte voor politieke alternatieven. Veel gebruikte metaforen gingen over het weer, ziekte of een gevecht. Er waren veel tegenstrijdige normatieve opvattingen wat betreft vragen over verantwoordelijkheid. Echter, nooit werd de bankencrisis besproken in de context van fundamentele alternatieve systemen of oplossingen (Graf & Fuchs 2010).

In 2010 argumenteerde Paul Manning dat journalisten in Londen de crisis niet zagen aankomen omdat de verhouding met hun bronnen ervoor zorgde dat journalisten minder kritisch werden ten opzichte van het financiële systeem. Ook betoogde Manning dat de informatiestromen tussen journalisten en hun bronnen waren ingebed in onderliggende politieke en ideologische structuren die de manier, waarop de bronnen de zaken voorstelden, onderstreepten (Manning 2010).

De onderzoeken van Graf & Fuchs en Manning bieden een extra aanleiding om te kijken naar de manier waarop Nederlandse media de Griekse crisis naar voren brengen; of zij alternatieve systemen en oplossingen bespreken bijvoorbeeld. Immers, ook in deze casus is het mogelijk dat Brusselse of Haagse correspondenten opgaan in een wereld die wordt gedomineerd door de manier waarop hun bronnen die wereld voorstellen. Ook in het geval van de Griekse crisis zou dat zich kunnen uiten in berichtgeving die gericht is op drama en verbijstering, normatieve incoherentie en een gebrek aan ruimte voor politieke alternatieven, waardoor het al bestaande politieke belang wordt bestendig.

In Nederland is nog weinig onderzoek gedaan naar de mate van onafhankelijkheid van de media in relatie tot de financiële wereld. Alleen Tabe Bergman (2013) liet met zijn onderzoek zien dat de stelling, dat de inhoud van nieuwsmedia bevooroordeeld is in het voordeel van elites, ook voor Nederland lijkt te gelden. Bergman analyseerde de berichtgeving onderverdeeld in drie casussen: de aanloop naar de oorlog in Irak in 2003, de terugtrekking van Amerikaanse troepen uit Irak in 2011 en de reacties op het voorstel van de Griekse premier om een referendum te houden in 2011.

Bergman stelt dat het model van Herman & Chomsky misschien geen wetenschappelijk gemeengoed is geworden, maar inmiddels zeker tot de klassieke canon van mediaonderzoekers

behoort. Zijn conclusie is dat het propagandamodel ook in grote mate geldt voor Nederlandse media. Bergmans onderzoek volgt dezelfde methode die Herman & Chomsky hebben toegepast. Deze methode wordt door sommigen echter als onvoldoende adequaat beschouwd (Van Essen, 2010; Carlin, 2002; Goodwin, 2004). Zo zou de casus geen adequaat bewijs vormen voor de theorie en zouden Herman & Chomsky een alternatief verhaal construeren waarvan niet aannemelijk genoeg was dat journalisten voor dit verhaal hadden moeten kiezen (zie het kopje externe kritiek).

Daarom kies ik in deze scriptie voor een andere methode, namelijk het indexing-model van Lance Bennett (1990). Door een inhoudsanalyse uit te voeren kunnen eventuele onderliggende politieke of ideologische structuren van het mediasysteem worden blootgelegd. Hier ligt de gedachte aan ten grondslag dat wat er in de media verschijnt iets zegt over onze manier van denken over een bepaald onderwerp (Koetsenruijter & Van Hout, 2013).

Door een andere methode bij dezelfde theorie te gebruiken, denk ik de toetsing van Herman & Chomsky's theorie te kunnen uitbreiden. Op die manier hoopt dit onderzoek bij te kunnen dragen aan het denken over de onafhankelijkheid van journalistieke media. Immers, de mate waarin de berichtgeving over de Griekse crisis overeenkomt met een wereld zoals de elite die graag ziet, helpt ons beter te begrijpen hoe Nederlandse media functioneren. Het kan aantonen dat het anno 2016 nog steeds nuttig is het propagandamodel te gebruiken om de werking van Nederlandse massamedia te begrijpen. En het kan aanleiding bieden voor vervolgonderzoek met behulp van het propagandamodel.

Bergman schrijft in zijn conclusie dat 'More studies, both of recent and historic media content should be performed'. (Bergman 2013: 293). Bergmans onderzoek lijkt een interessant inzicht op te leveren, maar wil dit inzicht wijd geaccepteerd worden door de wetenschappelijke gemeenschap, dan is meer onderzoek nodig. Dit onderzoek richt zich er dan ook op in dezelfde richting door te gaan als Bergman.

2b. Maatschappelijke relevantie

Journalisten stellen zichzelf graag voor als de waakhond van de samenleving . Media horen daarbij onafhankelijk te zijn en immer op zoek naar de waarheid. Journalisten claimen zelf ook dat hun redactionele keuzes gebaseerd zijn op onbevooroordeelde professionele criteria (NDP Nieuwsmedia, brancheorganisatie nieuwsmedia, website) (Herman & Chomsky, 1988).

Als echter blijkt dat een elite in staat is om de premissen van een discours vast te leggen, om te bepalen wat de bevolking mag zien, horen en denken en zo de publieke opinie kan beïnvloeden, dan is het standaardbeeld van de journalistiek behoorlijk afwijkend van de werkelijkheid (Herman & Chomsky, 1988).

Als de grenzen van het discours in de media bovendien vernauwd worden, dan levert dan een beperking op van het burgerschap. Wanneer burgers niet volledig worden geïnformeerd door journalisten, kunnen burgers minder goed (politieke) keuzes maken.

Het is dan ook nuttig voor journalisten om te reflecteren op berichtgeving. Zo kunnen zij scherper nadenken over of er alternatieve invalshoeken nodig zijn en zo ja, welke.

3. Vraagstelling

In dit onderzoek wordt de berichtgeving van De Correspondent en De Volkskrant over de Griekse crisis met elkaar vergeleken. Zo wordt een medium mét en een medium zonder filters geanalyseerd (zie theoretisch kader) en kan op die manier onderzocht worden of het propagandamodel verklaringskracht biedt. De methode van Bennett wordt gerepliceerd. De onderzoeksvraag luidt:

In hoeverre vertolken bronnen in de berichtgeving van De Correspondent en De Volkskrant over de Griekse crisis het Europese overheidsbeleid over de Griekse crisis, of formuleren een context waarin het overheidsbeleid gerechtvaardigd is?

4. Theoretisch kader

Propagandamodel

In 1988 publiceren media-onderzoeker Edward Herman en linguïst Noam Chomsky het boek *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. Daarin stellen zij dat de Amerikaanse massamedia voor een groot deel functioneren als propagandamachines die steun produceren voor de dominante belangen in het politieke en economische systeem. Massamedia representeren de wereld zoals machthebbers de wereld graag zien. Dat gebeurt doordat de premissen van het discours van tevoren al vastliggen. Meestal niet direct opgelegd door de machthebbers, maar vaak bepaald door de geïnternaliseerde vooroordelen van de journalist zelf. Reporters passen zich aan aan de eisen van hun bronnen (het onderzoek van Manning is hier een goed voorbeeld van) en aan de eisen die de structuur van hun organisatie hen oplegt (Herman & Chomsky 1988).

Herman en Chomsky beschrijven een aantal filters die de redactionele keuzes verstoren. De eerste filter is grootte, eigenaarschap en winstgerichtheid. De mediabedrijven zijn gericht op het maken van winst. Daardoor moeten zij zich aanpassen aan de financiële belangen van hun eigenaren. De grootte van een dergelijk bedrijf is een noodzakelijk gevolg van het vereiste vermogen dat nodig is om technisch een groot publiek te kunnen bereiken (Herman & Chomsky 1988).

Een tweede filter is de goedkeuring van adverteerders om nieuws te kunnen produceren. Het verdienmodel van de meeste mediabedrijven is gebaseerd op de verkoop van advertenties. Dat betekent dat adverteerders indirect macht hebben om nieuws wel of niet te autoriseren.

‘With advertising, the free market does not yield a neutral system in which final buyer choice decides. The *advertisers’* [sic] choices influence mediaprosperty and survival’ (Herman & Chomsk ?, 1988)

De meeste mediabedrijven kunnen niet bestaan zonder adverteerders, en moeten zich daarom aanpassen aan de politieke en economische voorkeuren van de adverteerders (Herman & Chomsky 1988).

Een derde filter is wat je de lobbygroepen zou kunnen noemen. Grote bureaucratieën van geld- en machthebbers ondersteunen de media en krijgen zo sneller toegang tot de nieuwsproductie. Omdat deze lobbygroepen met hun bijdragen de kosten van het produceren van nieuws omlaag brengen, worden deze groepen de routineuze nieuwsbronnen. ‘Commercial media prefer a steady, reliable flow of the raw material of news’, aldus Herman & Chomsky (1988, p.18). Bronnen die geen geld- en machtsmiddelen bezitten, hebben aanzienlijk meer moeite om toegang tot de nieuwsproductie te krijgen en zijn afhankelijk van de willekeurige beslissingen van de gatekeepers (Herman & Chomsky 1988).

Een vierde filter is het Engelse 'flak', wat zowel vertaald kan worden met 'afbrekende kritiek' als 'luchtafweergeschut'. Met 'flak' wordt bedoeld de negatieve respons op een (controversiële) nieuwsuiting, bijvoorbeeld in de vorm van klachten, brieven, rechtszaken en andere juridische acties. Flak kan mediabedrijven veel kosten bijvoorbeeld in de vorm van advertentieverlies, geld voor juridische verdediging of imagoschade. Flak kan het makkelijkst worden geproduceerd door geld- en machthebbers en het vooruitzicht van flak kan een zelfcensurerende werking hebben op journalisten (Herman & Chomsky 1988).

Belangrijk is om op te merken dat deze processen niet expliciet in de journalistieke productie aanwezig zijn, maar eerder latent. Journalisten zijn zich bijvoorbeeld vaak niet bewust van hun eigen vooroordelen. Of zoals Herman en Chomsky zeggen:

'The elite domination of the media and marginalization of dissidents that result from operation of these filters occurs so naturally that media news people, frequently operating with complete integrity and goodwill, are able to convince themselves that they choose and interpret the news "objectively" and on the basis of professional news values. Within the limits of the filters they are often objective; the constraints are so powerful, and are built into the system in such a fundamental way, that alternative bases of news choices are hardly imaginable' (Herman & Chomsky 1988).

Kritiek

Natuurlijk, zo stellen Herman en Chomsky, baseren ook zij zelf zich op feiten uit de media om hun eigen onderzoek kracht bij te zetten. Zo vergelijken ze bijvoorbeeld de berichtgeving over de massamoorden in Cambodja door de Rode Khmer (vijand van de VS) met de berichtgeving over de massamoorden in Indonesië (bondgenoot van de VS). Dit lijkt te leiden tot een tegenstelling, waarbij referenties aan nieuwsfeiten die afkomstig zijn uit media, een kritiek op nieuwsfeiten uit dezelfde media onmogelijk maken.

Maar dat media bepaalde nieuwsfeiten brengen, zegt niets over de adequatie en de accurate van die berichtgeving. Veel belangrijker is het *soort* aandacht dat naar de berichtgeving gaat, de toon, de herhaling van de berichtgeving, en het frame waarin de nieuwsfeiten worden gepresenteerd. Dat een zorgvuldige lezer sceptisch of anders tegen nieuwsfeiten aan kan kijken, zegt niets over hoe die nieuwsfeiten door de media gebracht worden (Herman & Chomsky 1988).

Externe kritiek

Ook in wetenschappelijke kringen heeft *Manufacturing Consent* veel stof op doen waaien. De kritiek richtte zich voornamelijk op het methodologische aspect van het boek en op ondoorzichtig gebruik van aannames (Van Essen, 2010).

Zo stelt Carlin dat *Manufacturing Consent* onderdeel is van een trend waarbij het acceptabel is om meer waarde te hechten aan analytische posities en theorieën zelf dan aan empirische data (Carlin, 2002). Dit 'theoreticisme', zoals Carlin het noemt uit zich in *Manufacturing Consent* door middel van methodologische ironie. Dat is woordgebruik dat de eigen positie naar een hoger niveau tilt ten koste van alternatieve theorieën. Het gebruik van het woord 'manufacture' bijvoorbeeld impliceert dat leden van de samenleving zich niet bewust zijn van hun hersenspoeling (behalve Chomsky) en reduceert deze leden van de samenleving tot culturele sukkel (Carlin, 2002). Een andere methodologische kritiek die aansluit op dit theoreticisme, is dat Herman & Chomsky selectief voorbeelden zoeken die hun propagandatheorie ondersteunen (Green, 1989). De eerste kritiek is eigenlijk een kritiek op de stijl van Herman & Chomsky. Die stijl ('methodologische ironie') zou het gebrek aan empirische data verhullen. Om aan deze kritiek tegemoet te komen, zal ik niet de anekdotische methode van Herman & Chomsky gebruiken maar in plaats daarvan een kwantitatieve inhoudsanalyse uitvoeren. Tevens zal ik ironisch taalgebruik zoveel mogelijk vermijden.

Een andere kritiek is dat het propagandamodel een samenzweringstheorie zou zijn , waarbij media samenzweren om het publiek te misleiden (Klaehn, 2002). Herman & Chomsky reageerden hierop door te stellen dat hun propagandamodel een analyse van de vrije markt betreft, waarin de resultaten van die vrije markt worden besproken. Dat maken ze duidelijk aan de hand van de volgende vergelijking:

'With equal logic, one could argue that an analyst of General Motors who conclude that its managers try to maximize profits (instead of selflessly labouring to satisfy the needs of the public) is adopting a conspiracy theory' (Klaehn, 2002, zoals geciteerd in Chomsky, 1982: 94).

Nog een kritiek is dat het propagandamodel een uniforme dominante elite veronderstelt. De belangen van de dominante elite zouden onproblematisch en helder zijn. Deze elites zijn oververtegenwoordigd in grote bedrijven en de overheid. Chomsky erkent weliswaar dat elites pluriform en het onderling oneens kunnen zijn, maar enkel over de te gebruiken tactieken om een wel degelijk gezamenlijk doel te bereiken. Onenigheid over de te gebruiken tactieken worden volgens Chomsky gereflecteerd in de media (Klaehn, 2002). De vraag of er zoiets bestaat als een gezamenlijk doel van pluriforme elites, zoals bijvoorbeeld een gunstig ondernemersklimaat, is een politieke. Juist het analyseren van berichtgeving over een economische kwestie biedt inzicht in het waarheidsgehalte van een dergelijke stelling.

Een laatste methodologische kritiek betreft de relatie tussen de filters en de gegeven casus in *Manufacturing Consent*. De causaliteit van de filters wordt betwijfeld omdat politieke, economische en sociologische oorzaken met elkaar verweven zijn. Hierdoor zijn oorzaak en gevolg niet meer duidelijk aan te wijzen (Goodwin, 2004). De casus is volgens Goodwin daarom geen direct bewijs voor de geldigheid van de theorie. Het strikt scheiden van politieke, economische en sociologische elementen impliceert echter een bèta-achtige voorstelling van de samenleving, die bouwsteen voor bouwsteen kan worden afgebroken voor analyse. Het is nog maar de vraag of een samenleving zoals Goodwin die voorstelt bestaat en te analyseren is, of dat politieke, economische en sociologische elementen onafgebakend (gradueel) in elkaar overlopen. In het laatste geval zou een beschrijving die alle elementen meeneemt wellicht meer op z'n plaats zijn.

Desalniettemin hanteer ik in mijn onderzoek – om de kritiek van Goodwin, Carlin en Green te ontlopen - een andere methode dan Herman & Chomsky. In plaats van een beschrijving van een aantal casussen zal in dit onderzoek gekeken worden naar kwantitatieve output van journalistieke productie. Daarvoor gebruik ik de methode van Lance Bennet (1991), die het aantal bronnen telt dat zich wel of niet voor overheidsbeleid uitspreekt. Op die manier hoop ik de theorie van Herman & Chomsky wetenschappelijk te kunnen toetsen. Lance Bennett komt verder in het onderzoek uitgebreid aan bod. Door bovendien een medium mét filters en een medium zonder filters van Herman & Chomsky met elkaar te vergelijken, wordt de verklaringskracht van het propagandamodel nog eens extra getoetst.

Externe kritiek: toepasbaarheid buiten de VS

Onder anderen Pedro en Goodwin hebben gesteld dat het propagandamodel enkel toepasbaar is op de Verenigde Staten omdat andere landen verschillende politieke en media systemen hebben. De Verenigde Staten hebben bijvoorbeeld geen socialisten of sociaal-democraten in hun politieke systeem. Sowieso hebben Europese landen een veel gevarieerder politiek spectrum, wat kan leiden tot een ideologisch gevarieerder media-aanbod. Ten slotte kennen de Verenigde Staten een zwakke traditie van publieke omroepen, in tegenstelling tot Europese landen (Pedro, 2011, Goodwin, 1994, Sparks, 2007, zoals geciteerd in Bergman, 2013).

Manufacturing Consent gaat specifiek over de werking van de Amerikaanse massamedia en critici vragen zich af of de analyse wel toepasbaar is in andere landen om bovengenoemde redenen. Juist daarom is het interessant om te kijken in hoeverre deze mechanismen ook aanwezig zijn in het Nederlandse medialandschap. Er is namelijk wel degelijk aanleiding om te denken dat de filters ook in Nederland van toepassing zijn. De afgelopen jaren zijn de Nederlandse media sterk beïnvloed door een aantal ontwikkelingen: mediaconcentratie, bezuinigingen in de media, en de opkomst van digitale technologie. Hierdoor is de invloed van de vrije markt toegenomen. (Bergman, 2013).

De vijf grootste en invloedrijkste Nederlandse kranten zijn allemaal commerciële instellingen, die hun geld vooral verdienen met advertenties.

‘The Dutch media too are profit-seeking businesses, owned by very wealthy people (or other companies); and they are funded largely by advertisers who are also profit-seeking entities, and who want their advertisements to appear in a supportive selling environment’ (Herman, 2000, p. 102, zoals geciteerd in Bergman, 2013).

In Nederland hebben drie bedrijven tachtig procent van de regionale en nationale kranten in handen (eind 2013). De Telegraaf Media Groep (TMG) is de grootste uitgever van kranten met een aandeel in de markt van 37 procent. TMG is uitgever van de grootste krant *De Telegraaf* en de gratis kranten *Spits!* en *Metro*. Van deze laatste twee kranten bestaat de content vooral uit ANP-berichten. Volgens journalisten werkzaam bij deze kranten is PR-materiaal een zeer belangrijke bron van informatie. Ongeveer een derde van de aandelen van TMG zijn in het bezit van de familie Van Puijenbroek. Deze familie is ook eigenaar van Van Puijenbroek Textiel, welke een vaste leverancier is van het Nederlandse leger sinds 1925 (Bergman, 2013). Er is dus sprake van grootte en eigenaarschap.

De derde grootste krantenuitgever van Nederland (de tweede is in dit onderzoek niet relevant omdat het alleen regionale kranten bezit. Wel is de eigenaar van dit bedrijf een Britse investeerdersgroep) is De Persgroep NV, een Belgisch bedrijf dat geheel eigendom is van de familie Van Thillo, die hun vermogen hebben vergaard met bankieren en de koloniale exploitatie van Congo. De Persgroep NV is eigenaar van onder andere *Trouw*, *Algemeen Dagblad*, *Het Parool* en *De Volkskrant* (Bergman, 2014). Ook hier is sprake van grootte en eigenaarschap.

In de jaren zeventig ging de sociaal-democratische krant *Het vrije Volk* failliet, deels omdat de krant niet genoeg advertentie-inkomsten kon genereren. Sindsdien heeft Nederland geen echte arbeiderskranten meer volgens Bergman (2014). Adverteerders adverteren niet in kranten die kritiek leveren op het kapitalisme.

In Nederland bestaan ook lobbygroepen (zoals VNO-NCW en de NVB). Volgens Vasterman & Aerden (1995) zijn institutionele bronnen prominent aanwezig in het nieuws. Bovendien is het wijd geaccepteerd onder wetenschappers dat politieke journalisten en politici een wederzijds afhankelijke relatie met elkaar hebben (Bergman, 2014). Ook wordt er geprocedeerd over berichtgeving. De vier besproken filters lijken dus ook in Nederland allemaal aanwezig.

Behalve het feit dat in ieder geval de filterstructuren in Nederland aanwezig zijn, hebben journalisten en wetenschappers aan de hand van Nederlandse mediacontent inmiddels ook al geconstateerd dat journalistiek een activiteit ‘van elites voor elites is’ (Bergman 2014: 77). Zo wees onderzoek uit dat de Nederlandse media vooral leunen op ‘witte’ bronnen bij de overheid en bedrijven

(Bardoel et al, 2002: 451, zoals geciteerd in Bergman 2014). Journalistiek is duidelijk beter in het uitleggen van het beleid van de elite aan de burger, dan in het uitleggen van de behoeftes van de burger aan de politieke elite (Bardoel en d'Haenens 2004: 190, zoals geciteerd in Bergman 2014).

Het politieke en economische systeem

In een onderzoek naar de mate waarin media bijdragen aan steun voor het overheidsbeleid, moet het economische en politieke systeem achter dat overheidsbeleid gedefinieerd worden. In dit onderzoek wordt betoogd dat er in Nederland een politiek systeem bestaat dat gezien kan worden als elitair pluralisme. Die positie valt binnen het politicologische debat over de rol van de elite in een democratie, waarin zich twee grote stromingen bevinden: elitarisme en pluralisme. Er volgt nu een korte uiteenzetting van beide stromingen en een aantal argumenten voor de positie van het elitair pluralisme als theorie voor de definiëring van het politieke systeem in Nederland.

Een van de grote vertegenwoordigers van het pluralisme is de Amerikaanse politicoloog Robert Dahl. In zijn boek *'Who Governs?: Democracy and Power in an American City'* uit 1961 betoogt Dahl aan de hand van een case study dat de beste manier om politiek in de Verenigde Staten te begrijpen is door middel van het pluralisme: verschillende belangengroepen strijden met elkaar om de macht en de overheid medieert tussen deze groepen. Geen van deze belangengroepen kan alleen beleid bepalen omdat geen enkele groep alle bronnen van macht in handen heeft, zoals sociale klasse, legitimiteit, rijkdom, kennis en toegang tot overheidsfuncties.

In *On Democracy* (1998) beschrijft Dahl een aantal politieke instituten die noodzakelijk zijn om een grootschalige democratie te vormen. Deze instituten zijn achtereenvolgens: gekozen politici, vrije, eerlijke en regelmatige verkiezingen, vrijheid van meningsuiting, alternatieve bronnen van informatie, vrijheid van vereniging en inclusief burgerschap. Gekozen politici moeten de controle over overheidsbesluiten garanderen. Verkiezingen moeten vrij zijn van dwang. Burgers moeten zich vrij kunnen uiten (inclusief commentaar op de gekozen politici) zonder het gevaar te lopen om gestraft te worden. Ook moeten burgers toegang hebben tot alternatieve bronnen van informatie. Deze bronnen moeten niet onder invloed staan van de overheid of een andere groep met politieke motieven. Daarvoor zijn deze bronnen beschermd door de wet. Om ervoor te zorgen dat genoemde instituten goed werken, moeten burgers ook het recht hebben om zich te verenigen in een groep, zoals een politieke partij of een lobbygroep. Als laatste kan geen enkele burger de rechten worden ontnomen die een ander wel heeft. Dit is onder andere het recht om te stemmen, het recht om gekozen te worden, het recht op vrijheid van meningsuiting, het recht om alternatieve bronnen van informatie op te zoeken en het recht om je te verenigen (Dahl, 1998)

Dahl merkt op dat het woord 'democratie' zowel kan verwijzen naar een ideaaltype als naar een actualiteit, die slechts een gedeelte van het ideaaltype belichaamt. De bovengenoemde instituten ontstaan niet bij toverslag in een land. Zo zijn vrijheid van vereniging en inclusief burgerschap relatieve laatkomers (Dahl, 1998).

Tegenover het pluralisme staat de elitetheorie, onder anderen vertegenwoordigd door politicologen Eric Schattschneider en Thomas Dye. In *Top Down Policymaking* (2001) betoogt Dye bijvoorbeeld dat beleid wordt gevoerd van bovenaf in plaats van onderop. De aanname dat overheidsbeleid de eisen van het volk reflecteert is volgens Dye een mythe in plaats van realiteit. Macht is namelijk ongelijk verdeeld, ondanks de instituten die een samenleving tot democratie maken. Een overheid kan haar burgers nooit effectieve deelname in al haar beslissingen beloven. Juist in de instituten van de democratie schuilt de macht en rijkdom van de elite, aldus Dye. Zijn definitie van de elite – die ik in dit onderzoek aanhoud – is de volgende: “The nation’s elite are those individuals who occupy positions of authority in institutions that allocate society’s resources – that is, those individuals who decide who gets what.” (Dye, 2001: 3). De elite bestaat uit individuen die beleid en activiteiten van de overheid, bedrijven, banken, verzekeraars, investeerders, mediabedrijven, advocatenkantoren, grote stichtingen en universiteiten en invloedrijke burgerorganisaties formuleren, controleren en dirigeren. Er kan onenigheid bestaan onder de leiders van deze verschillende organisaties, zegt Dye. Zo zijn er in de Verenigde Staten liberale en conservatieve stichtingen en denktanks. Dit netwerk van stichtingen voert geen centraal beleid en kan onderling nogal verschillen over de te formuleren problemen en oplossingen. Er is echter genoeg interactie, communicatie en verbinding tussen de organisaties om te refereren aan een nationale elite. Zo bestaat er in de Verenigde Staten bijvoorbeeld de “business roundtable”, een instituut waarin overeenstemming over te voeren beleid wordt nagestreefd door de tweehonderd CEO’s van de grootste bedrijven.

Die overeenstemming is er niet altijd. Sommige liberale stichtingen in de Verenigde Staten (die Dye “enlightened” noemt) zetten zich in voor armoedebestrijding, milieuwetgeving en burgerrechten. Dat kan soms wringen. In 1976 stuurde Henry Ford II een adviesbrief naar de Ford Foundation met de boodschap geen projecten te starten die het kapitalisme ondermijnen (Dye, 2001). Conservatieve fondsen zetten zich daarentegen vaak in voor familiewaarden en decentralisatie van de overheid. Hoewel elites onderling het oneens kunnen zijn, bestaan er een paar grotere gezamenlijke doelen, namelijk economische groei, globalisering en de bescherming van grote ondernemingen (Dye, 2001).

Met zijn “top-down policy making model” beschrijft Dye hoe de nationale elite haar eigen belangen, waarden en voorkeuren omzet in overheidsbeleid. Het model bestaat uit een viertal processen en begint met het “policy formulation proces”. In dit proces wordt bepaald wat de problemen in de samenleving zijn die opgelost moeten worden. Het proces begint gewoonlijk in

vergaderzalen van banken, bedrijven, mediagiganten, stichtingen en denktanks. De zorgen van de elite worden gecommuniceerd naar denktanks, stichtingen en beleidsmakers, die de financiën hebben om beleidsonderzoek te doen (Dye, 2001).

Het tweede proces is het “leadership selection process”. Politici hebben geld nodig om campagne te voeren zodat ze verkozen kunnen worden. Het meeste geld komt (eventueel via fondsen) van mensen met veel geld. In ruil moeten politici beloven dat de belangen en wensen van deze elites terug te zien zijn in het overheidsbeleid. De financierders zijn dezelfde mensen die de leiding hebben over de eerder genoemde banken, bedrijven en stichtingen (Dye, 2001). In hoeverre dit proces ook voor Nederland opgaat is niet duidelijk. Nederlandse verkiezingscampagnes behoren tot de goedkoopste van de wereld. Wel geven politieke partijen aan dat sinds het is toegestaan om reclamezendtijd in te kopen bij landelijke tv-zenders (1998), hun beperkte campagnekas een probleem vormt. Sinds 1998 zijn de campagne-uitgaven dan ook fors gestegen (Parlement.com, 2016).

Het derde proces is het “interest group process”. Lobby- of belangenorganisaties zijn groepen die proberen overheidsbeleid te beïnvloeden en om profijt in de vorm van subsidie, privileges, rechten en beschermingen voor hun sponsors binnen te halen. Dat doen lobbygroepen bijvoorbeeld door zo veel mogelijk contact met beleidsmakers te onderhouden, waardoor ze toegang verkrijgen tot het functioneren van de overheidsfunctionarissen (Dye, 2001).

Het vierde proces is het “opinion making process”. Een elite van mediabedrijven – die door conglomeratie in steeds minder handen vallen en moeten gehoorzamen aan de wetten van de markt – communiceert de perspectieven van de elite naar beleidsmakers van de overheid en naar het publiek. De macht van de media schuilt in ‘agenda setting’ (Dahl, 2001). “The mass media is not always successful in telling people what to think, but it is stunningly successful in telling them what to think *about* [sic]” (Dye, 2001:6).

Dye laat in zijn boek zien dat elk van deze vier processen wordt gedomineerd door elites. De grootste stichtingen en denktanks – die de meeste druk kunnen uitoefenen om hun formuleringen van problemen en oplossingen aan politici kenbaar te maken – worden gefinancierd met geld van elites. Om gekozen te worden tot beleidsmaker is een dure campagne noodzakelijk die tevens gefinancierd wordt door elites. Zo worden ook de lobbygroepen die de meeste druk kunnen uitoefenen gefinancierd door elites.

Formeel hebben alle burgers toegang tot de genoemde democratische instituten. In de praktijk, zoals Dye heeft laten zien, worden de instituten gedomineerd door geld en macht. Het zorgt ervoor dat de actuele democratie in de Verenigde Staten behoorlijk ver weg van het ideaal staat.

Nu is het bovenstaande politicologische debat gericht op de Verenigde Staten. Meer onderzoek naar de staat van de Nederlandse democratische instituten is nodig om te bepalen in hoeverre ook zij onderhevig zijn aan de invloed van geld en macht van de elites.

Depolitisering van democratie = depolitisering van media

Het veld van mediastudies beschouwt de toestand van de huidige democratie vaak als de best haalbare. Vaak onderschatten zij de mate waarin media medeplichtig zijn aan de depolitisering van de samenleving en het bevestigen van de ondemocratische en niet-neutrale status quo. Deze houding beïnvloedt elke analyse van het functioneren van media, omdat het blind maakt voor de mate waarin media (niet) functioneren als waakhond van echte democratie, zoals het hoort (Bergman 2014). Media en democratie zijn symbiotisch met elkaar verbonden. Echte democratie heeft goed functionerende journalistiek nodig, maar het omgekeerde geldt ook: goed functionerende journalistiek heeft echte politiek nodig om effectief te zijn. (McChesney, 2007:78-9, geciteerd zoals in Bergman 2014).

De staat van de Nederlandse democratie – al lang en breed vastgesteld door politicologen – zou ook het uitgangspunt moeten vormen voor elke media-analyse, omdat alleen dan de mankementen van het Nederlandse mediasysteem boven komen drijven (Bergman, 2014).

De Correspondent

Om de theorie van Herman & Chomsky nog wat scherper te toetsen, wordt voor dit onderzoek ook een medium onderzocht dat claimt dat de besproken filters niet voor hen gelden (of in ieder geval in mindere mate). Dit laatste medium functioneert dan als een soort controlegroep.

De Correspondent, een online journalistiek platform dat opgericht werd in september 2013 door Rob Wijnberg, Harald Dunnink, Sebastian Kersten en Ernst-Jan Pfauth, is zo'n medium waarvoor de filters niet lijken te gelden. Het online platform is weliswaar een commerciële onderneming, maar heeft een winstplafond van vijf procent van de omzet. Overig surplus moet worden geherinvesteerd in het medium. Bovendien zijn alle aandeelhouders werkzaam bij *De Correspondent*.

Daarnaast is het medium advertentievrij. Er hoeft geen rekening gehouden te worden met de belangen van adverteerders. Het verdienmodel van *De Correspondent* is gebaseerd op abonnementsgeld, oftewel lezers die een bijdrage leveren. Gezien het feit dat *De Correspondent* zich naar haar lezers aanprijst als maker van onafhankelijke (onderzoeks)journalistiek, zijn er geen redenen om te vermoeden dat nog andere (geïnternaliseerde) belangen of drijfveren dan kwaliteitsjournalistiek een rol spelen in de journalistieke productie. Sterker, de intentie om 'voorbij te gaan aan de waan de dag' zou journalisten bij *De Correspondent* minder gevoelig moeten maken voor lobbygroepen die helpen bij het reduceren van tijd en kosten tijdens de nieuwsproductie.

Het is met dit theoretisch kader in het achterhoofd een interessante en goede eerste stap om uit te zoeken welk beeld naar voren komt in de berichtgeving rondom de Griekse crisis. Het verwerft inzicht in de strategieën die verschillende stakeholders hanteren.

Voor de Griekse crisis is gekozen omdat het een langdurende gebeurtenis is, waarbij veel (tegenstrijdige) belangen op het spel lijken te staan. Dat zou de media de gelegenheid moeten bieden om veel verschillende invalshoeken te gebruiken. Ook is er een onderwerp nodig waarbij kan worden bepaald wie de dominante belangen in ons economische en politieke systeem vertegenwoordigen. De Griekse crisis leent zich daar goed voor omdat zoals eerder betoogd steeds meer Nederlandse politieke zaken worden uitbesteed aan Europese politici. De Griekse crisis is daar een goed voorbeeld van.

Verwachte resultaten

Theoretisch gezien zijn er bij beide media twee uitkomsten mogelijk die gradueel kunnen oplopen. Aan de ene kant is het mogelijk dat er geen enkele nieuwsbron gevonden wordt dat toornst aan het voeren beleid van de overheid. Aan de andere kant is het mogelijk dat alle nieuwsbronnen van de berichtgeving strijdig zijn met het beleid dat de overheid voert. De verwachting is dat *De Correspondent* meer nieuwsbronnen opvoert die kritiek hebben op overheidsbeleid of alternatieven formuleren dan *De Volkskrant*, omdat zij volgens de propagandatheorie in mindere mate onderhevig zijn aan de vier filters. *De Volkskrant* zou in grote lijnen moeten aansluiten bij het overheidsbeleid, dat gedictieerd wordt door elites in banken, grote bedrijven, et cetera. In dit geval zal het vooral gaan om banken. In de berichtgeving van *De Volkskrant* zou dit zich kunnen uiten door bijvoorbeeld door geen oog te hebben voor Griekse slachtoffers van de bezuinigingen door ze – bijvoorbeeld - enkel in statistieken te beschrijven.

5. Onderzoek

Het indexing-model

Hoe wordt de vertolking van of kritiek op overheidsbeleid door bronnen in dit onderzoek geoperationaliseerd? Dat gebeurt door middel van het indexing-model, dat nu zal worden besproken. Dit model werd in 1991 geïntroduceerd door mediawetenschapper Lance L. Bennett. Het indexing-model voorspelt dat de breedte van een nieuwsdebat wordt beperkt tot het aantal perspectieven binnen de officiële bestuursorganen. Volgens dit model is het nieuws niet meer dan een afspiegeling van de eenheid of conflicten tussen beleidsbepalers. Onafhankelijke nieuwsbronnen – voor zover ze niet overeenkomen met bestuursbronnen - worden al gauw overschaduwt door bestuurders die ernaar streven het frame van de gebeurtenissen te bepalen. Zo domineren bestuurlijke (en dus economische elites zoals we hebben gezien) het mediadiscours.

Bennett onderbouwt zijn model met een casus. In 1983 ontdekte het Amerikaanse Congress dat de CIA rebellen in Nicaragua steunde. Deze steun was expliciet door het Congress verboden. De Reagan-regering probeerde in de daaropvolgende vier jaar politici in het Congress te overtuigen van de juistheid van dit beleid, zodat de militaire steun toch door kon gaan. Na vier jaar van retorisch geweld tegen Congresleden, die kwetsbaar waren omdat er herverkiezingen aankwamen, won het Witte Huis de politieke strijd en stelde daarmee honderd miljoen dollar veilig voor militaire steun aan de contra-regering. Congresleden die toch nog tegen waren werden ervan beschuldigd 'soft on communism' te zijn. 'Thus a case can be made that the opposition collapsed for less than laudable reasons', aldus Bennett (1991).

De vraag is vervolgens: wat deed de pers? Bennett toont met een contentanalyse aan dat media in 1986 na het moment van 'overgave' van het Congress oppositionele bronnen 'in overweldigende mate' links lieten liggen. Media gedroegen zich dus precies overeenkomstig het indexing-model.

Nu is er nog geen criterium vastgesteld, zoals Bennett terecht opmerkt, waarmee we kunnen oordelen of het wel of niet slecht is dat media zich gedragen volgens het indexing-model. Een interpretatie die geen problemen ziet in de indexing-norm, stelt bijvoorbeeld dat in een representatieve democratie bestuurders zichzelf al voldoende controleren omdat ze democratisch gekozen zijn. Volgens deze uitleg hoeven media de overheid niet meer te controleren, maar is het voldoende te functioneren als doorgeefluik of als representatie van de verschillende meningen binnen het bestuurlijke domein (Bennett, 1991).

Een uitleg die de indexing-norm wel als kwalijk beschouwt, stelt dat het toekennen van een nieuwsmonopolie aan bestuurders de diversiteit in het publieke debat beperkt. Censuur wordt niet

direct toegepast maar komt voort uit dagelijkse professionele beslissingen, waar het businessklimaat waarin mediabedrijven opereren, doorheen schemert. Het idee van een marktplaats van ideeën waarin de beste visies vanzelf boven komen drijven, gaat daarmee verloren (Bennett, 1991). In deze visie wordt een extra check van de pers noodzakelijk geacht voor een gezonde democratie.

Een derde uitleg stelt dat journalisten en bestuurders wederzijds van elkaar afhankelijk zijn. Politici willen hun visie laten horen en journalisten hebben elke dag opnieuw 'betrouwbare' content nodig om hun media te vullen. Om deze reden zijn bestuurdersbronnen zo dominant in het publieke discours. Deze uitleg is tegenstrijdig met de eerste interpretatie, maar niet per se met de tweede (Bennett, 1991).

Gezien het feit dat deze interpretaties ver van elkaar af staan, formuleert Bennett een criterium die alle interpretaties incorporeert. Dit criterium bepaalt wat het journalistieke ideaal is; wanneer bestuurlijke bronnen afdoende zijn en wanneer er doorgezocht zou moeten worden naar alternatieve stemmen. Bennett denkt dat dit criterium door iedereen voldoende geaccepteerd zal worden. Het criterium luidt:

'Cultureel gezien is het redelijk voor een journalist om bestuurders een bevoorrechte positie in het nieuws te geven, tenzij de breedte van het debat een visie uitsluit of marginaliseert, die door een meerderheid wordt aangehangen, of als bestuurlijke acties als onfatsoenlijk kunnen worden gezien'. (Bennett, 1991).

Dit criterium verklaart waarom Bennett de regeringsaanval op Congressleden in 1986 'onprijzenswaardig' noemde. Op die manier voldoet de casus aan de normering een 'onfatsoenlijke bestuurlijke actie' te zijn en kan Bennett stellen dat de media andere oppositionele stemmen bij het debat hadden moeten betrekken.

Bij deze normatieve definitie moet nog een kanttekening geplaatst. Gezien het feit dat de definitie bedoeld is om te bepalen wanneer een journalist buiten de officiële bronnen mag treden, rijst onmiddellijk de vraag: wanneer is een bestuurlijke actie onfatsoenlijk? Bennett geeft hierop geen antwoord. Het meest voor de hand liggende antwoord is dat een journalist zelf zal moeten bepalen wanneer een bestuurlijke actie onfatsoenlijk is.

Verder merkt Bennett op dat dit criterium ook tegemoet komt aan twee ideologische tradities die ten grondslag liggen aan de twee interpretaties van het indexing-model. De eerste is het idee dat de overheid voorrang moet krijgen bij het bepalen van de grenzen van het publieke debat.

'Government ought to be buffered from direct popular accountability in order to protect the political process from the whims and passions of an often ignorant (and unpropertied) mass public', zo

verwoordt Bennett (1991) deze traditie, die teruggaat op de Federalist Papers – een reeks essays geschreven om de Amerikaanse grondwet te beïnvloeden. Oftewel: niet-bestuurlijke bronnen zijn vaak dommer dan bestuurlijke bronnen en moeten daarom worden geweerd in het publieke discours zodat de overheid niet onnodig onder druk wordt gezet.

Deze traditie roept uiteraard bezwaren op, zoals de zorg dat de democratie ten onder gaat aan institutionele corruptie, heerszuchtige bestuurders en de belangen van vermogende groepen mensen. Om deze zorgen tegen te gaan, stelt een andere traditie dat een sterke pers onafhankelijke stemmen moet laten horen, juist omdat de overheid uit ‘nationale’ overwegingen deze stemmen probeert te verdringen. Het gaat hier om het ideaal van de pers als democratische waakhond. Onder anderen Thomas Jefferson zei over dit ideaal: ‘Were it left to me to decide whether we should have a government without newspapers, or newspapers without a government, I should not hesitate a moment to prefer the latter’ (Jefferson, zoals geciteerd in Bennett, 1991).

Bennett is dus van mening dat de media meer moeten doen dan alleen meningen doorgeven, wanneer een meerderheidsvisie niet door de overheid vertolkt wordt of als bestuurlijke acties als onfatsoenlijk kunnen worden gezien. Ook voor Nederland kan dit criterium werken. Het legitimeert de NOS, die vooral bestuursmeningen doorgeeft. Maar het legitimeert ook een programma als Tegenlicht, dat bij gebrek aan visie van het kabinet Rutte (‘visie is als een olifant die het uitzicht belemmert’) op zoek gaat in de samenleving naar toekomstige beleidsmogelijkheden en doelen die we als samenleving willen nastreven.

Bennetts criterium laat bovendien ruimte voor nuance. Zo kan per (beleids)onderwerp worden bepaald of het publieke discours divers genoeg is: of alle ideeën die in de samenleving spelen aan bod zijn gekomen. Vooral buitenlandnieuws is bijvoorbeeld sterk onderhevig aan indexing omdat journalisten daar terughoudender zijn om verder te zoeken naar bronnen die niet aangeboden worden door hoge Amerikaanse functionarissen. Dat laatste onderbouwden Bennett en Livingston door acht jaar lang internationale nieuwsverhalen van CNN te onderzoeken (Bennett & Livingston, 1995). Betreffende het buitenlandbeleid functioneert de pers dus meer als een ‘beschermhond’ dan als een waakhond (Bennett & Livingston, 1995). Het onderzoek van Bennett en Livingston laat ook zien dat nieuwe media – die snelle toegang tot buitenlandse perspectieven mogelijk maken - in ieder geval niet zorgen voor een substantiële beïnvloeding van de dominante regeringsvriendelijke frames.

De theorie van Herman & Chomsky werd bekritiseerd onder andere omdat het geen eenduidige lijnen trok tussen verschillende variabelen, en omdat het alternatieve verhaal niet als de journalistieke norm werd gezien. Door het indexing-model te gebruiken hoopt dit onderzoek deze kritieken te ontwijken. Het indexing-model hanteert immers eens journalistieke norm die twee ideologische tradities met elkaar verbindt (journalistiek als waakhond en als doorgeefluik). Door de focus op brongebruik te

leggen hoeft er bovendien niet zelf een alternatief verhaal geconstrueerd te worden. Helemaal gevrijwaard van deze laatste taak is de indexing-methode overigens niet. Om aan te tonen dat er een bepaalde meerderheidsvisie bestaat, of een bestuurder zich onfatsoenlijk gedraagt zullen immers ook elementen moeten worden aangedragen die zich niet in het dominante discours ophielden. Zo merkt Bennett op een bepaald moment bijvoorbeeld op: '[...]even though back-page news articles at the time gave considerable cause for concern about the corruption of the policy process that was going forward' (Bennett, 1990: 121). In dit onderzoek wordt vanwege tijdgebrek een alternatief verhaal zoveel mogelijk vermeden en gefocust op de mate waarin de mediacontent overeenstemt met die visie van overheidsbestuurders. Het uiteindelijke waardeoordeel (de indexing-norm is *terecht/onterecht* toegepast) moet daarmee grotendeels worden opgeschort.

Verder wordt de theorie van Herman & Chomsky scherper getoetst aan de praktijk omdat er een controlegroep aanwezig is (in de vorm van *De Correspondent*) waarvoor de theoretische filters niet zouden moeten gelden.

Context: Griekse crisis

De Europese Unie vindt haar oorsprong in een economisch verdrag over kolen en staal, gesloten in 1958 door België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland. In de jaren erna groeide de EU door toelating van andere landen en uitbreiding van haar zeggenschap. In 1999 werd de euro ingevoerd en landen die meededen werden verplicht hun begrotingstekort onder de drie procent te houden (de Maastrichtnorm). Griekenland huurde voor 240 miljoen de bank Goldman Sachs in om de boekhouding zodanig (legaal) te manipuleren zodat het leek alsof aan de Maastrichtnorm werd voldaan. De Maastrichtnorm zorgde ervoor dat banken de schulden van alle Eurozonelanden als gelijkwaardig konden behandelen. Volgens de regels was geld lenen aan Griekenland even risicovol als lenen aan Duitsland. In werkelijkheid had Griekenland een veel zwakkere economie en een hogere schuld dan andere noordelijke Eurozonelanden. 'De markt' zag dit verschil in risico wel degelijk, met als gevolg dat leningen aan Griekenland duurder waren dan leningen aan bijvoorbeeld Duitsland. Noord-Europese banken begonnen veel geld te lenen aan Griekenland omdat ze een hogere rente terugkregen op deze leningen, terwijl de leningen technisch gezien hetzelfde risico hadden als leningen aan Duitsland of andere landen met sterkere economieën. Griekenland (en andere zuidelijke landen) konden zo veel geld lenen, waarmee ze weer producten uit Noord-Europese landen importeerden. Op deze manier verdienden Noord-Europese bedrijven twee keer aan de ingevoerde muntunie (Arnade 2015).

Op veel manieren waren de schulden crises in de verschillende Eurozonelanden – waaronder de Griekse crisis – een voortzetting van de mondiale financiële crisis uit 2007-2008. Wijdverspreide recessie, afnemende overheidsinkomsten en toenemende overheidsuitgaven - onder meer vanwege

het redden van banken – veroorzaakten fiscale crises in 2009, zowel bij landen binnen en buiten de Eurozone. Kredietbeoordelaars (rating-agencies) baseerden de financiële stabiliteit van landen als Portugal, Ierland, Griekenland en Spanje (de zogenoemde PIGS) niet meer op het enkele feit dat deze landen tot de Eurozone behoorden. Daarop steeg de rente van Griekse leningen tot een niveau dat investeerders begonnen te twijfelen of Griekenland zijn schulden wel zou kunnen aflossen, waarop zij geen nieuw geld meer aan Griekenland uitleenden. Een failliet van Griekenland dreigde. Men was bang dat een Grieks failliet speculatie op het failliet van andere PIGS-landen zou doen toenemen, waardoor ook deze landen failliet zouden gaan – als ware het een domino-effect. In dit scenario zou de solvabiliteit van banken die obligaties (leningen) van de PIGS-landen bezaten (voornamelijk banken in Duitsland, Frankrijk, Nederland en Oostenrijk) gevaar lopen. (Heinrich en Kutter, zoals geciteerd in Kutter 2014).

In 2010 kreeg Griekenland van het Internationaal Monetair Fonds (IMF), de Europese Commissie (EC) en de Europese Centrale Bank (ECB) een 'bail-out'. Een bedrag van 110 miljard euro (IMF 2010) waarmee Griekenland voornamelijk de Noord-Europese banken kon terug betalen. In ruil voor deze rol als intermediair, diende Griekenland een bezuinigingsprogramma door te voeren – minder spenderen, meer belasten en herstructurering van de publieke sector (Arnade 2015).

Het bezuinigingsprogramma trok de Griekse economie echter niet uit het slop en twee jaar later was een nieuwe 'bail-out' van 110 miljard euro nodig. Ditmaal ging de bail-out gepaard met een schuldverlichting van 40 procent. Echter, tegen die tijd hadden banken als BNP Paribas en Deutsche Bank hun obligaties al doorverkocht aan de ECB. De schuldverlichting werd dus gefinancierd door de belastingbetaler (Engelen, 2014). In totaal ontving Griekenland 245 miljard euro.

Methode

In dit hoofdstuk wordt onderzocht in welke mate de bronnen in de berichtgeving van *de Volkskrant* en *De Correspondent* afkomstig zijn van de overheid en in welke mate zij het overheidsbeleid vertolken, ondersteunen of een context formuleren waarin het overheidsbeleid gerechtvaardigd is. Perspectief, afkomst van de bron en beide frequenties worden dus gemeten.

De eerste taak was het beoordelen van een bericht als enkel beschrijvend: berichten zonder bronnen of bronnen met relevante opmerkingen erin. De tweede taak was het categoriseren van de verschillende bronnen in de berichtgeving in 'overheidsbron' (ministers, premiers, commissies, het IMF) en 'niet-overheidsbron' (journalisten, economen, lobbygroepen, banken). Premier Rutte als bron werd hetzelfde beoordeeld als een ambtenaar als bron. Artikelen met verschillende bronnen werden per bron gecodeerd. Een '+' werd genoteerd als de bron het overheidsbeleid vertolkte, steunde, of een context formuleerde waarin het overheidsbeleid gerechtvaardigd werd. Een '-' werd genoteerd wanneer de bron het overheidsbeleid bekritiseerde, alternatief beleid formuleerde of een context

waarin het overheidsbeleid niet gerechtvaardigd werd. tegenstond. Als de bron niet duidelijk was, niet eenduidig of meerdere kanten belichtte, dan werd een '±' genoteerd.

Omdat de kwestie zich afspeelt op Europees niveau is als overheidsbron aangemerkt niet alleen Nederlandse politici of ambtenaren maar ook Europese (dus ook de ECB, de EC en in dit geval ook het IMF). **Het overheidsbeleid bestaat eruit de Griekse staat leningen aan te bieden op voorwaarde dat Griekenland een aantal bezuinigingen en hervormingen doorvoert.** Deze voorwaarde is belangrijk omdat veel partijen het wel eens zijn over de stelling dat er geld naar Griekenland moet (of dat nu via een noodpakket, faillissement of humanitaire hulp is), maar niet over de (mate van) bezuinigingen die daar wel of niet aan gekoppeld moeten zitten. Wanneer er door een bron werd gezegd dat 'Grieken zich aan de afspraken moesten houden' of dat de bezuinigingen geslikt diende te worden, werd dat als een + gecodeerd. Wanneer daarentegen bijvoorbeeld Griekse burgers aan het woord kwamen over de penibele situatie die de bezuinigingen hen hadden bezorgd, werd dat als – gecodeerd. Zie het codeboek in de bijlage voor een zo volledig mogelijke codering.

Als tijdsspanne is het afgelopen jaar genomen, dat werd onderverdeeld in maanden. Afgelopen jaar zijn er periodes geweest van zowel veel activiteit als geen activiteit. Zo organiseerde de Griekse regering een referendum over de vraag of zij de bezuinigingen en hervormingen moesten accepteren of niet. Ook onderhandelde de trojka met de Griekse regering over een derde hulppakket. Alle nieuwsberichten, commentaren en interviews werden meegenomen. Omdat *De Correspondent* een minder duidelijk verschil kent tussen opinie en 'objectieve' verslaggeving, is het onderscheid tussen opinie en verslaggeving niet gemaakt (hetgeen Bennett wel doet). Wel is per artikel gekeken of de mening van de journalist in het stuk duidelijk naar voren komt en zodoende als bron functioneert. Dat gebeurde door middel van signaalwoorden ('naar mijn mening', 'volgens mij', maar ook door te kijken of de auteur op eigen naam direct het overheidsbeleid ondersteunt of er juist tegen in gaat ('er is wel degelijk een alternatief').

Een tweede controleur codeerde alle berichten van *De Correspondent* (115 bronnen in totaal) en een steekproef van 274 willekeurige bronnen (uit 122 berichten) van *De Volkskrant*. Daardoor kwam de foutenmarge uit op 4 % en het betrouwbaarheidsniveau op 95 % (Checkmarket Steekproefcalculator, 2016).

De intercoder-reliability van alle 389 (115 + 274) geanalyseerde bronnen samen kwam aanvankelijk uit op een percentage van 0.933 (26 van de 389 verschillend gecodeerde bronnen). Dat is gelijk aan een Krippendorff's α van 0.541). Na een corrigeer- en overlegronde werd de de intercoder reliability .961 (15 verschillend gecodeerde bronnen). Daarmee was de betrouwbaarheid voor alle gemeten variabelen acceptabel (Krippendorff's $\alpha > 0,67$). De overige onenigheden werden veroorzaakt door verschillen in interpretatie, waarbij de een ± codeerde en de ander + of - .

Voor *De Volkskrant* werd in de krantendatabase LexisNexis in de periode van 30 november 2014 tot 30 november 2015 gezocht op 'griek* OR griekenland OR IMF OR trojka'. Dat leverde 1343 resultaten op. In totaal zijn er 477 artikelen meegenomen die samen totaal 1067 bronnen bevatten (n = 1067). Dubbele berichten, berichten die niets met de Griekse crisis te maken hadden en berichten zonder bron werden niet meegenomen.

Bij *de Correspondent* werden 30 berichten onderzocht. Een zoektocht (griek* OR griekenland OR IMF OR trojka) met de eigen zoekfunctie van De Correspondent over dezelfde periode leverde 220 resultaten op. Daarvan berichtten er 30 daadwerkelijk over de Griekse crisis.

Ter illustratie volgen hier drie voorbeelden. Voor een volledige uiteenzetting van de codering zie het codeerschema en het codeerboek in de bijlage.

De codering 'Overheid (O): +' werd gegeven aan de volgende tekst:

Bondskanselier Merkel waarschuwde maandagavond dat Athene vooralsnog niet hoeft te rekenen op nieuwe leningen van de andere eurolanden. 'De voorwaarden zijn niet vervuld om de onderhandelingen te starten', zei Merkel bij spoedoverleg in Parijs met de Franse president Hollande. (De Volkskrant, 7 juli 2015).

Een codering van Overheid (O): ± werd gegeven aan:

Na afloop van de ECB-vergadering hield president Mario Draghi de kaarten tegen de borst. 'De onderhandelingen lopen en er is geen reden om op al die aspecten in te gaan.' Hij zei dat de ECB Griekenland in de eurozone wil houden, maar zei erbij dat bij een eventuele nieuwe overeenkomst geen genoeg wordt genomen met halfslachtige compromissen. Er moet een sterke overeenkomst zijn. In de woorden van Draghi is dat een akkoord waardoor de Griekse economie opnieuw zal groeien.

Een codering van 'Niet-Overheid (NO): -' werd gegeven aan:

Ondanks de dalende vraag halen de bedrijven in die twee landen recordwinsten, wat te danken is aan buitenlandse vraag, bijvoorbeeld die van Griekenland. Dit is een grote onevenwichtigheid die net zo goed de crisis in de eurozone in stand houdt als de tekorten van landen als Griekenland. Het is ook even kwalijk. Nederland en Duitsland overtreden hiermee de zogenoemde 'onevenwichtigheidsprocedure' van de EU die stelt dat het overschot op de lopende rekening van landen niet boven de 6 procent mag komen en het

tekort niet boven de 4 procent. Het schenden van deze zogenoemde 'anti-bubbelregel' is net zo kwalijk als die van het Groei- en Stabiliteitspact. (De Volkskrant, 12 maart).

Resultaten

Allereerst een tabel van de (werkelijke) waarden en een tabel om te laten zien dat de verschillen statistisch significant zijn. Daarvoor is gebruik gemaakt van het chi-kwadraat voor samenhang.

Werkelijke waarden	+	-	±	Totaal
De Correspondent	37	69	9	115
De Volkskrant	493	321	138	952
Totaal	530	390	147	1067

Verwachte waarden	+	-	±
De Correspondent	$115 \times 530 / 1067 = 57,12$	$115 \times 390 / 1076 = 42,03$	$115 \times 147 / 1067 = 15,84$
De Volkskrant	$952 \times 530 / 1067 = 472,89$	$952 \times 390 / 1067 = 347,97$	$952 \times 147 / 1067 = 131,16$

Chi-kwadraat	+	-	±
De Correspondent	$(37 - 57,12)^2 / 57,12 = 7,09$	$(69 - 42,03)^2 / 42,03 = 17,31$	$(9 - 15,84)^2 / 15,84 = 2,95$
De Volkskrant	$(493 - 472,89)^2 / 472,89 = 0,86$	$(321 - 347,97)^2 / 347,97 = 2,09$	$(138 - 131,16)^2 / 131,16 = 0,36$
			Totaal
			30,66
			Kritieke waarde = 13,82 (bij df = 2 en alfa is 0,1 %)

DF	Significantieniveau (alfa) bij eenzijdige toetsing, alleen bij df=1					
	10%	5%	2,5%	1%	0,5%	0,05%
	Significantieniveau (alfa) bij tweezijdige toetsing					
	20%	10%	5%	2%	1%	0,1%
1	1,64	2,71	3,84	5,41	6,64	10,83
2	3,22	4,60	5,99	7,82	9,21	13,82
3	4,64	6,25	7,82	9,84	11,34	16,27
4	5,99	7,78	9,49	11,67	13,28	18,46
5	7,29	9,24	11,07	13,39	15,09	20,52
6	8,56	10,64	12,59	15,03	16,81	22,46
7	9,80	12,02	14,07	16,62	18,48	24,32
8	11,03	13,36	15,51	18,17	20,09	26,12
9	12,24	14,68	16,92	19,68	21,67	27,88
10	13,44	15,99	18,31	21,16	23,21	29,59
11	14,63	17,28	19,68	22,62	24,72	31,26
12	15,81	18,55	21,03	24,05	26,22	32,91
13	16,98	19,81	22,36	25,47	27,69	34,53
14	18,15	21,06	23,68	26,87	29,14	36,12
15	19,31	22,31	25,00	28,26	30,58	37,70
16	20,46	23,54	26,30	29,63	32,00	39,29
17	21,62	24,77	27,59	31,00	33,41	40,75
18	22,76	25,99	28,87	32,35	34,80	42,31
19	23,90	27,20	30,14	33,69	36,19	43,82
20	25,04	28,41	31,41	35,02	37,57	45,32
21	26,17	29,62	32,67	36,34	38,93	46,80
22	27,30	30,81	33,92	37,66	40,29	48,27
23	28,43	32,01	35,17	38,97	41,64	49,73
24	29,55	33,20	36,42	40,27	42,98	51,18
25	30,68	34,38	37,65	41,57	44,31	52,62
26	31,80	35,56	38,88	42,86	45,64	54,05
27	32,91	36,74	40,11	44,14	46,96	55,48
28	34,03	37,92	41,34	45,42	48,28	56,89
29	35,14	39,09	42,56	46,69	49,59	58,30
30	36,25	40,26	43,77	47,96	50,89	59,70

Bron: wetenschap.infonu.nl

Uit het chi-kwadraat van 30,66 kunnen we concluderen dat het soort medium (De Volkskrant of De Correspondent) samenhangt met de voorkeur voor overheidsbeleidondersteunende bronnen of bronnen die kritiek formuleren op het overheidsbeleid. Er is dus een verschil in voorkeur tussen De Correspondent en De Volkskrant voor het soort bron. De kans dat de resultaten per toeval afwijken van de verwachte waarden is minder dan 0,1 procent ($p < 0.001$).

Echter, dit is de tabel met de 'standardized residuals'. Daarmee is de significantie van de waarden ten opzichte van het totaal aantal bronnen binnen een medium berekend.

Standardized residuals	+	-	±
De Correspondent	$37 - 57,12 / \sqrt{57,12} = -2,65$	$69 - 42,03 / \sqrt{42,03} = 4,12$	$9 - 15,84 / \sqrt{15,84} = -1,72$
De Volkskrant	$493 - 472,89 / \sqrt{472,89} = 0,97$	$321 - 347,98 / \sqrt{347,98} = -1,45$	$138 - 131,16 / \sqrt{131,16} = 0,61$
			Kritieke waarden 1,96 $p < 0.05$ 2,58 $p < 0.01$ 3,29 $p < 0.001$

In deze tabel zien we dat het vooral De Correspondent is, met haar voorkeur voor bronnen die kritiek uiten of een alternatief formuleren voor het overheidsbeleid, die ervoor zorgt dat er een verschil bestaat tussen De Volkskrant en De Correspondent. De kans dat deze voorkeur van De Correspondent

op toeval berust is te verwaarlozen ($p < 0,001$). 60 procent van alle bronnen op De Correspondent had kritiek op het overheidsbeleid, noemde een alternatief voor dat beleid of formuleerde een context waarin het overheidsbeleid niet gerechtvaardigd was. Dat is een voorkeur die 23 procent afwijkt van de te verwachte waarde wanneer de verdeling op toeval berust.

Bij De Volkskrant zien we dat 493 van de 952 bronnen het overheidsbeleid vertolkten, ondersteunden of een context formuleerden waarin het overheidsbeleid gerechtvaardigd werd. Dat is zo'n 52 procent van alle bronnen die binnen één jaar iets over de Griekse crisis zeiden. Echter, de verwachte waarde in diezelfde categorie is 50 procent. Die afwijking van 2 procent is in verhouding tot het grote aantal bronnen zo klein dat juist bij deze belangrijke categorie de kans groot is ($p > 0.2$) dat de afwijking op toeval berust. Dat zien we terug in de lage waarde van de 'standardized residuals' (0,97). Bovendien is de afwijking überhaupt maar 2 procent.

Voor de volledigheid volgen de werkelijke waarden van het type bron dat werd aangetroffen in de berichtgeving.

Werkelijke waarden	O	NO	Totaal
De Correspondent	32	83	115
De Volkskrant	258	694	952
Totaal	530	390	1067

Na berekening van de verwachte waarden, komt het chi-kwadraat hier uit op 0,03 ($p > 0,2$). Niet genoeg om een voorkeur aan te nemen van een van beide media voor de afkomst van een bron. Daarom moeten deze resultaten gezien worden als een toevallige verdeling van waarden. Er is geen verschil in voorkeur voor overheidsbronnen of niet-overheidsbronnen tussen De Correspondent en De Volkskrant.

Deze bevinding lijken de resultaten van Bennett's onderzoek te weerspreken. Er zijn immers meer niet-overheidsbronnen aan het woord gelaten. Maar volgens Bennett wordt het discours niet alleen geïndexeerd aan de hand van bestuurders. Het indexing-model stelt dat het discours wordt geïndexeerd aan de hand van de *perspectieven* binnen de overheid. Overige bronnen die eenzelfde visie uiten als een overheidsstelsel, zullen door journalisten (volgens de theorie) makkelijker aan het woord gelaten worden. Als we De Correspondent met De Volkskrant vergelijken zien we dat dit het geval is.

Verwachting en resultaat

Voor De Correspondent was de verwachting uitgesproken dat bronnen uit de '+'-categorie niet in grote mate naar voren zouden komen in de berichtgeving, maar juist bronnen met kritiek en alternatieven die afwezig zijn in het politieke debat. *De Correspondent* voldoet immers niet aan de beschreven filters door Herman & Chomsky. De theorie lijkt op dit punt overeen te stemmen met de praktijk.

Ook moet over De Correspondent nog worden opgemerkt dat de overheidsbronnen vaak in het begin van het artikel werden opgevoerd, om vervolgens het ongelijk van de bron in de rest van het artikel aan de kaak te stellen. Zo opent het artikel 'Hoe de echte Griekse crisis buiten beeld blijft' met de zin: "Het lijkt wel of het niet tot de Griekse regering doordringt hoe serieus het is", zei EU-correspondent Gwen ter Horst duidelijk verbaasd in het NOS Radiojournaal van dinsdagochtend". Vervolgens beschrijft journalist Jesse Frederik in de rest van het artikel waarom het volgens hem logisch is dat de Griekse regering niet meer wil bezuinigen. Toch is dit citaat van Gwen ter Horst gecodeerd als '+', opdat zo letterlijk mogelijk gekeken wordt naar richting van de bron in de berichtgeving. De afwijking zou dus zelfs nog sterker kunnen zijn.

Van De Volkskrant alleen kan niet gezegd worden dat de krant een voorkeur heeft voor bronnen met een overheidsperspectief. De theorie van Herman & Chomsky voorspelde dit wel. Alleen relatief aan de voorkeur van De Correspondent voor bronnen met een alternatief perspectief, kan men zeggen dat De Volkskrant dezelfde voorkeur voor bronnen met een alternatief perspectief niet heeft. Daarom is er uiteindelijk wel degelijk een verschil in voorkeur voor het perspectief tussen de twee media.

Het lijkt er daarom op dat *De Volkskrant* het indexing-model toepast, daar waar *De Correspondent* in verhouding meer dan De Volkskrant op zoek gaat naar perspectieven buiten het politieke debat om.

Nu moet worden opgemerkt dat *De Correspondent* wellicht een andere functie heeft dan *De Volkskrant*. *De Volkskrant* is een dagelijks medium dat zich verantwoordelijk voelt voor het doorgeven (journalistiek als doorgeefluik – een van de twee oude tradities) van de gebeurtenissen. *De Correspondent* heeft zichzelf enkel tot doel gesteld het nieuws uit te leggen en kritisch te bekijken. Daarom is het enigszins logisch dat *de Volkskrant* overheidsbronnen aan het woord laat als het wil uitleggen wat bestuurders voor acties ondernemen. *De Correspondent* kan deze kennis als gegeven beschouwen en overheidsbronnen enkel retorisch opvoeren.

Echter, het verschil in functie zou ook weer uitgelegd kunnen worden als gevolg van het verschil in aanwezig zijn van de besproken filters van Herman & Chomsky. *De Volkskrant* moet dagelijks een quote halen bij een bestuurder, wil de krant zichzelf kunnen legitimeren en daarmee

onderhouden. Het ontbreken van de filters bij *De Correspondent* stelt het medium in staat de andere journalistieke 'waakhondtraditie' vollediger te vervullen.

Opvallend is dat een van de meest kritische journalisten ten opzichte van Griekenland, Marc Peepercorn, zetelt in Brussel. Symbiotische relaties met EU-politici, zoals Paul Manning (2010) die beschrijft, zouden hier een verklaring voor kunnen zijn. Peepercorn benadrukt bij herhaling dat de Grieken er zelf 'een zootje' van gemaakt hebben en bezuinigingen nodig zijn om de economie winstgevend te laten zijn. *De Correspondent* daarentegen focust veelal op de onderzoeken die beweren dat bezuinigingen niet werken om de Griekse economie beter te maken, op historische perspectieven en op het belang van schuldverlichting. Geluiden die botsen met het overheidsbeleid kwamen overigens zeker voor in *De Volkskrant*, zoals in 'Duitsland profiteert het meest van de lage eurokoers', waarin voormalig bankier Ben Bernanke zegt dat Duitsland 'feest op kosten van de zuidelijke landen in de eurozone'.

In ieder geval gaat het indexing-model in grotere mate op voor *de Volkskrant* dan voor *de Correspondent*, omdat *De Correspondent* een grotere voorkeur heeft voor perspectieven buiten het politieke debat. De onenigheid binnen regeringen wordt bij *de Volkskrant* wel helder weergegeven. Zo kwamen oppositiestemmen ruim aan bod in een artikel over de interne gang van zaken in de Duitse politiek ('Bondsdag gaat onder protest akkoord met deal'). Vier keer een stem tegen het overheidsbeleid, vier keer een stem ervoor in het artikel. Ook in Nederland werd de verdeeldheid weergegeven in het artikel 'Schuld is juist een drukmiddel'. Vier keer werd daar een oppositiestem geteld (SGP, Christenunie, 50Plus en de PVV, drie keer een twijfel (GroenLinks, SP en CDA) en vier bronnen spreken zich uit voor het beleid (Rutte, Dijsselbloem, D66 en VVD-Kamerlid Harbes).

6. Conclusie

De Griekse crisis was en is een gecompliceerde gebeurtenis omdat veel belangen door elkaar heenlopen. Zo is er het belang van politici die één Europa willen creëren, het belang van bedrijven die baat hebben bij een interne markt, het belang van banken die baat hebben bij garantstellingen van overheden, het belang van het tegengaan van het zogenaamde besmettingsgevaar en het belang van politici die zich naar hun kiezers toe moeten kunnen verantwoorden ('Geen cent meer naar Griekenland' – Mark Rutte).

De meting laat zien dat *De Volkskrant* meer ruimte geeft aan het uiteindelijke regeringsperspectief dan *De Correspondent*. Bij *De Volkskrant* waren de besproken filters van Herman & Chomsky aanwezig, bij *De Correspondent* waren deze filters afwezig. De correlatie die uit dit onderzoek naar boven komt, wijst dan ook in de richting van een lichte bevestiging van het propagandamodel van Herman & Chomsky.

Echter, verder onderzoek is nodig. Hoewel een tijdspanne van een jaar is genomen, zijn er voor *De Correspondent* maar 30 artikelen (115 bronnen) geanalyseerd. Verder onderzoek zou andere onderwerpen bij *De Correspondent* en *de Volkskrant* kunnen onderzoeken, of meerdere kranten kunnen betrekken in de analyse.

In hoeverre *De Volkskrant* volgens Bennetts criterium gerechtvaardigd was in het grotendeels aanhouden van het regeringsperspectief (of *De Correspondent* in het afwijken hiervan) komt in dit onderzoek niet aan de orde. Dat is immers volgens Bennet zelf een kwestie van fatsoen en valt buiten het wetenschappelijke domein.

De resultaten van dit onderzoek kunnen voor journalisten een aanleiding zijn *zelf* na te denken over waar hun rol als doorgeefluik eindigt en die van machtscontroleur begint. In hoeverre houdt een correspondent in Brussel, die dagelijks in aanraking komt met de regerende macht en daarvan afhankelijk is, zijn blik nog écht open? Hoe ver reikt de macht van regerenden om hun perspectief tot 'waarheid' te maken in de massamedia? We gebruiken feiten zoals een zatlap een lantaarnpaal, schrijft de filosoof Ruben Mersch in zijn boek *Waarom iedereen altijd gelijk heeft*. Niet als verlichting maar enkel als ondersteuning. Het is de taak van de journalistiek om actief op zoek te gaan naar tegenargumenten. Om juist perspectieven die minder vertegenwoordigd zijn *zelf* tegen het licht te houden en er een oordeel over te vellen.

Die ambitie moet groot zijn. Initiatieven als *De Correspondent* geven wellicht een idee over in welke richting gezocht moet worden naar een oplossing van dit probleem. Laten we zoeken totdat er deze opmerking van Wim Kan de prullebak in kan: "Democratie is de wil van het volk. Ik lees elke ochtend stomverbaasd in de krant wat ik nou weer wil".

Bibliografie

Dahl, R. A. (1998). *On democracy*. New Haven: Yale University Press.

Dye, T. R. (2001). *Top down policymaking*. New York: Chatham House.

Bennett, W. L. (1990). Toward a theory of press-state relations in the United States. *Journal of Communication*, 40(2), 103–127

Bergman, T. (2013). *Dutch media monopoly: A political-economic analysis of the crisis in journalism in the Netherlands*. Nederland: VU University Press.

De Beus, Jos (2002) *Na de beeldenstorm: een beschouwing over de werking van de toeschouwersdemocratie in Nederland*. Amsterdam: Langhout & De Vries.

Carey, James W. (2011) "The Problem of Journalism History." In: Bonnie Brennen and Hanno Hardt (red.), *The American Journalism History Reader*. New York: Routledge, 22-27.

Carlin, A.P. (2002). Methodological irony and media analysis: On textual presentations in the work of theorising. *Pretexts: Literary and cultural studies*, 11, 41-55.

Chavannes, Mark (2009) *Niemand regeert: de privatisering van de Nederlandse politiek*. Rotterdam: Uitgeverij NRC Boeken.

Doorn, J.A.A. van (2009) *Nederlandse democratie: Historische en sociologische waarnemingen*. Amsterdam: Metz & Schilt.

Essen, van, T. (2010, January 20). *Het propagandamodel in de 21ste eeuw*. Universiteit van Amsterdam. Geraadpleegd 9 augustus 2016 via <http://dare.uva.nl/cgi/arno/show.cgi?fid=169988>

Engelen, E. (2014). *Europese mythes: boekje voor burgers*. Amsterdam: Uitgeverij Leesmagazijn.

Goodwin, J. (1994). What's right (and wrong) about left media criticism? Herman and Chomsky's propaganda model. *Sociological Forum*, 9, 101-111.

Graf, A. & Fuchs, D. (2010). The financial crisis in discourse: analyzing the framing of banks financial markets and political responses. Conferentie paper, 1-32.

Green, P. (1989). The commissars' command. *The Nation*, 670-673.

Hamelink, C. (2014). *Regeert de leugen?* Amsterdam: Uitgeverij Boom.

Herman, E.S. & Chomsky N. (1988). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media*. London: Vintage Books.

Klaehn, J. (2002). A critical review and assessment of Herman and Chomsky's 'propaganda model'. *European Journal of Communication*, 17, 147-182.

Knowles, S., Phillips, G., & Lidberg, J. (2015). Reporting the global financial crisis. *Journalism Studies*.

Koetsenruijter, W., Hout, van, T. (2014). *Beknopt Handboek Methoden van Journalism Studies*. Den Haag: Boom Lemma.

Luyendijk, J. (2010). *Je hebt het niet van mij, maar..* Amsterdam: Uitgeverij Podium.

Luyendijk, J. (2015). *Dit kan niet waar zijn. Joris Luyendijk onder bankiers*. Amsterdam: Atlas Contact.

Manning, P. (2010). Financial journalism, news sources and the banking crisis. *Journalism*, 14, 173-189.

Schinkel, W. (2014, September 20). *De Correspondent*. Geraadpleegd op 9 augustus 2016, <https://decorrespondent.nl/1790>

Bijlage 1: Codeboek (1)

Codering	Bron	Opmerkingen
O = bron afkomstig van de overheid	<ul style="list-style-type: none">- Eurocommissaris- Premier van een EU-land- Minister van een EU-land- Senator van een EU-land- Parlementslid (Europees of van een EU-land)- Ambtenaar van een EU-land- Ambtenaar van de EU- IMF-functionaris,- ECB-functionaris	Let op de uitzondering voor Griekse overheidsfunctionarissen. Die vallen niet onder O.
NO = bron niet afkomstig van de overheid	<ul style="list-style-type: none">- Alle andere bronnen- Griekse premier- Grieks minister- Grieks parlementlid- Griekse senator- Griekse ambtenaar	

Codeboek (2a)

Codering	Categorie	Veel voorkomende voorbeelden
<p><u>+ = bron vertolkt of ondersteunt overheidsbeleid of formuleert een context waarin overheidsbeleid gerechtvaardigd is</u></p>	<p>Griekenland is moreel of financieel schuldig</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Griekenland zal moeten bezuinigen en hervormen - Griekenland heeft te veel geld uitgegeven de afgelopen jaren - Griekenland moet nu op de blaren zitten - Wat Griekenland overkomt is haar eigen schuld - Griekenland heeft zichzelf de EU binnen gerommeld door met begrotingscijfers te knoeien - Grieken hebben jarenlang op kosten van de staat geleefd, bijvoorbeeld via pensioenregeling - Griekenland heeft een puinhoop gemaakt van haar economie - Er heerst veel corruptie in Griekenland - Griekse politici en/of onderhandelaren zijn niet te vertrouwen - Griekse zakenlui zoals bankiers of olicharchen zijn niet te vertrouwen
	<p>Griekse onderhandelaren zitten de onderhandelingen op de een of andere manier in de weg</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Griekse onderhandelaren stellen zich vervelend op aan de onderhandelingstafel - Griekse onderhandelaren nemen het probleem niet serieus - Griekse onderhandelaren stellen de onderhandelingen steeds uit - Griekse onderhandelaren willen niet genoeg bezuinigen - Griekse politici en/of onderhandelaren zijn niet te vertrouwen

Codeboek (2b)

Codering	Categorie	Veel voorkomende voorbeelden
<p>- = bron levert kritiek op overheidsbeleid, formuleert alternatief beleid of een context waarin overheidsbeleid niet gerechtvaardigd is</p>	<p>Kritiek op overheidsbeleid</p>	<ul style="list-style-type: none"> - De hulppakketten aan Griekenland zijn eigenlijk een tweede bail-out van Noord-Europese banken - Bezuinigingen zijn niet de manier om de Griekse economie winstgevend te maken - De Griekse economie is te zwak om verder op te bezuinigen - Griekse levensomstandigheden zijn in veel gevallen schrijnend <ul style="list-style-type: none"> - Kindersterfte gestegen met 43 % - Aantal zelfmoorden zijn gestegen met 36 % - Griekse werkloosheid is te hoog / 25 - Veel Griekse burgers hebben weinig geld
	<p>Een alternatief</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Griekenland moet schuldverlichting krijgen - De schulden moeten zo worden ingericht dat ze in de praktijk neerkomen op schuldverlichting - De financiële sector moet strenger worden gereguleerd - Europeanen moeten accepteren dat er binnen de EU geldtransfers plaatsvinden - De EU met haar euro moet anders worden ingericht
	<p>Context waarin overheidsbeleid niet gerechtvaardigd is</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Duitsland had volgens EU-regels de Griekse schulden niet mogen overnemen - Duitsland heeft een te groot overschot (waardoor Griekenland moeilijker kan groeien) - De Europese Unie met haar euro is zo ingericht dat de Griekse crisis daarvan een logisch gevolg is - Duitsland kreeg na WO II ook schuldverlichting zodat het kon groeien

		- EU-functionarissen waren op de hoogte van valse Griekse begrotingscijfers maar stonden toetreding toch toe.
--	--	---

Bijlage 2: codeerschema

(voorbeeld)

Artikel	Maand	Bron	Type bron	Overheidssteunend
Griekse economie krimpt sterker	Juli- 2015	Ja	NO, NO, O	min, min, plus
Oppositie helpt Tsipras	Juli- 2015	Ja	NO, NO, NO	plus, min, min

(NO) = niet-overheid

(O) = overheid

plus = bron vertolkt of ondersteunt overheidsbeleid of formuleert een context waarin overheidsbeleid gerechtvaardigd is

min = bron levert kritiek op overheidsbeleid, formuleert alternatief beleid of een context waarin overheidsbeleid niet gerechtvaardigd is

Volledig codeerschema in elektronische bijlage Excel-sheet.

Bijlage 3: corpus De Correspondent

Artikel	Maand
De geschiedenis leert: wat de Grieken willen is heel redelijk (en wat de Duitsers willen hypocriet)	jan-15
Zo ziet een Griek de wereld	feb-15
De Grieken trekken precies de verkeerde les uit de twee wereldoorlogen	apr-15
Hoe de echte Griekse crisis buiten beeld blijft	feb-15
Luie ambtenaar met riant pensioen (en meer clichés over de Griek)	feb-15
Waarom de Grieken naar iets verlangen waar wij genoeg van hebben: meritocratie	jul-15
Mini-docu: Zo beleefden de Grieken zelf de week van de waarheid	jul-15
Waar komt alle onrust over Griekenland opeens vandaan?	dec-14
Als de jeugd de toekomst heeft, dan is er hoop voor Griekenland	jul-15
Hoe het nazisme groot kon worden in Griekenland	mei-15
Wat staat er vandaag op het spel tijdens de Griekse verkiezingen?	jan-15
Het verhaal van de Griekse crisis, verteld door een rentegrafiek	dec-14
De ironie is: wij lenen aan de Grieken om onszelf te betalen	jun-15
Peilingen uit Griekenland zijn deprimerend leesvoer	jul-15
Griekenland verkeert in een liquiditeitscrisis: het land heeft geen poen	jul-15
Vijf feiten over het land waar iedereen nu een mening over heeft	jul-15
Zo zullen Dijsselbloem & Co. de geschiedenis ingaan	jun-15
Voor Griekenland geldt: operatie geslaagd, patiënt overleden	jul-15
Hoe het Griekse debacle de Spaanse politiek beïnvloedt	jul-15
Hoe wil Syriza haar beloften waarmaken?	mrt-15
Deze column gaat niet over de vrouw van Varoufakis	jul-15
Guy Verhofstadt kent zijn klassiekers niet	jul-15
Deze Grieken proberen hun land zélf te redden van de ondergang	jun-15
Het resultaat van vijf jaar bezuinigen: duizenden doden	mei-15
Dit zijn de verzwegen dogma's van Jeroen Dijsselbloem, pragmaticus pur sang	jul-15
Het idee dat de euro kan redden werd bedacht door de nazi's	aug-15
Wie begrijpt hoe ons geld werkt, komt morgen in opstand	jun-15
De belangrijkste oorzaak van de eurocrisis wordt steeds vergeten	jul-15
Waarom ik mijn geloof in een ander Europa aan het verliezen ben	jul-15
Ben je eerder kritisch over de euro als je De Telegraaf leest?	sep-15

Bijlage 4: corpus De Volkskrant

Artikel	Maand
Tsipras tussen verzet en doorbijten	sep-15
Grieken geven Tsipras tweede kans	sep-15
De krant die in de eerste plaats over emoties gaat	sep-15
Op Evia bouwen Grieken aan hun eurovrije paradijs	sep-15
Extra noodlening voor grootste bank	nov-15
Griekse economie krimpt sterker	nov-15
Nieuwe lening voor Griekenland'	nov-15
CPB: stimulering hielp nauwelijks	nov-15
	okt-15
'Wie niet waagt, blijft altijd maagd'	
Griekse economie krimpt minder dan verwacht	okt-15
De Akropolis op voor maar 12 euro? Verleden tijd, beslissen de Grieken	okt-15
Griekenland is niet het hoofdthema'	okt-15
Laten we ons slechte verleden goedmaken	okt-15
Van manager Rutte wordt nu iets meer gevraagd	okt-15
EU-geld in zicht voor Griekenland	okt-15
Goed onderwijs is voor de rijken	okt-15
Verdriet	sep-15
Tsipras: ik snap jullie teleurstelling	sep-15
Rekenkamer: waar blijft noodsteun?	sep-15
Griekenland heeft dictatuur nodig	aug-15
Minister: ruzie om steun aan Grieken is religieus schisma	augustus 2015
En Schäuble zag dat het goed was	augustus 2015
Een beweeglijk overschot	aug-15
Tsipras' powerplay	aug-15
Grexit Voor Nederlanders die zich geen voorstellin...	aug-15
Tsipras vraagt weer steun kiezer	aug-15
Is onhoudbaarheid politieke term?	aug-15
Rutte moet het doen met wel heel broze steun	aug-15

Griekse privatisering stuit op veel obstakels	aug-15
Tegen' van CDA wekt verbazing kopstukken	aug-15
Cynische VVD stemt in met steun	aug-15
Hulppakket blijft met 'truc' binnen afgesproken budget	aug-15
Rutte moet nog één keer op de pijnbank over zijn Griekse belofte	aug-15
Bekokstoofgeloof	aug-15
De Eurogroep heeft een akkoord bereikt	aug-15
Grieken gebruiken vaker alternatieven voor euro	aug-15
Reddingsplan	aug-15
Verloren zoon Griekenland terug in Europese familie, maar voor hoelang?	aug-15
Merkel bang voor toorn eigen partij	aug-15
Syriza in worsteling met opstandige linkervleugel	aug-15
Eurogroep: 86 miljard voor Athene	aug-15
Advies OESO: haal belasting op bij superrijken	aug-15
Is Duitsland rijker door eurocrisis?	aug-15
Goed om Grieken te dwingen tot hervorming	aug-15
Akkoord over nieuwe leningen	aug-15
Veel hordes op eindsprint naar derde redding	aug-15
Vrije val voor Griekse banken	aug-15
1 miljard Grieks spaargeld terug bij banken	aug-15
Heropening beurs luidt vrije val in	aug-15
De mythe van het 'Duitse dictaat'	aug-15
Tsipras wil oordeel partij over aanpak	jul-15
De Griekse crisis heeft de euro sterker gemaakt	jul-15
Is Griekenland geen Britse zaak?	jul-15
Tsipras waarschuwt critici in zijn partij	jul-15
Grexit lost niets op	jul-15
Athene had plan klaar voor invoeren drachme	jul-15
We maken Europa kapot	jul-15
Dijsselbloem zet nationale democratie op een zijspoor	jul-15

De les van Socrates laat Grieken koud	jul-15
Toerist gelooft weer in Griekenland	jul-15
Zwakke euro goed voor Duitsland	jul-15
Oppositie helpt Tsipras	jul-15
Tsipras levert taaie strijd in parlement	jul-15
Tsipras is nog niet van de oligarchen af	jul-15
Wat Syriza wil, kan niet. We moeten de euro uit'	jul-15
Als ik de prijs verhoog, koopt niemand meer'	jul-15
Eindelijk de rekeningen voldoen	jul-15
Goed teken: Buffett koopt Grieks eiland	jul-15
Griekse redding	jul-15
Tot overmaat van ramp: bosbrand	jul-15
Griekenland heeft heus wel potentie	jul-15
Bondsday gaat onder protest akkoord met deal	jul-15
Gang naar de voedselbank is met schaamte omkleed	jul-15
Overleg over derde lening kan beginnen	jul-15
IMF legt bom onder Grieks noodplan	jul-15
De tribunes van de voetbalclub blijven leeg, net als de clubkas	jul-15
Grieks parlement stemt in met nieuw akkoord	jul-15
Schuld is juist een drukmiddel'	jul-15
Wanneer is schuld 'onhoudbaar'?	jul-15
Het was geen zwarte dag voor links, maar voor de EU'	jul-15
Gelukkig is er voedselhulp uit het buitenland	jul-15
Steun voor akkoord	jul-15
Rutte ontpopte zich als havik tegenover Tsipras	jul-15
Banken nog dicht	jul-15
Zelfs de bermkerkjesfabriek houdt het voor gezien	jul-15
Rem op wederexport Griekse medicijnen	jul-15
EU-pot voor Athene wekt weerstand	jul-15
Eigen schuld plaagt de Grieken het meest	jul-15

Eurobeulen dwingen valse bekentenis af	jul-15
Tsipras: ik geloof er niet in	jul-15
Europees noodfonds leent Grieken '40 tot 50 miljard'	jul-15
In de rij om te pinnen: uitje voor de happy few	jul-15
Wat de euro niet kan, lukt de roepie wel	jul-15
Draghi temt de Grieken en de markten	jul-15
Bloeden voor Griekenland	jul-15
Toch geen Grexit	jul-15
Kunnen reders wel worden belast?	jul-15
Winst en verlies in de Brusselse marathon	jul-15
Dijsselbloem mag nog 2,5 jaar door als voorzitter Eurogroep	jul-15
Griekenland heeft Europa gedwongen in te grijpen'	jul-15
Beurzen in het groen na Griekse afspraken	jul-15
Veel eisen, maar of ze haalbaar zijn?	jul-15
Morpheus, de Griekse god van de slaap, ligt altijd op de loer	jul-15
Nobelprijswinnaars noemen eisen aan Griekenland waanzin	jul-15
Elk euroland kan de Griekse deal blokkeren	jul-15
Toch extra euro's naar Grieken, of een Grexit	jul-15
Terug naar de drachme? Ach, we leven hier al jaren in crisis'	jul-15
Tsipras vecht ook met zijn aanhang	jul-15
Merkel moet opereren in politiek mijnenveld	jul-15
Spanning stijgt met iedere spreker	jul-15
Brussel legt Grieken op de pijnbank	jul-15
Grieken zullen hun toekomst in eigen hand moeten nemen	jul-15
Tsipras beweegt	jul-15
Optimisme over Griekse deal leidt tot koerswinst	jul-15
Grieken kunnen honger naar medicijnen niet meer stillen	jul-15
We moeten kiezen tussen pijn en dood'	jul-15
Grieks voorstel 'begin, maar niet voldoende'	jul-15
Premier Tsipras accepteert 'dictaat'	jul-15
Hoe nu verder?	jul-15

Hoe nu verder?	jul-15
Poetin: Tsipras heeft ons geen hulp gevraagd	jul-15
Rutte staat voor zijn moeilijkste puzzel	jul-15
Lidmaatschap EMU moet opzegbaar worden	jul-15
Eurocrisis speelt China en Rusland in de kaart	jul-15
Flitshandelaar naar beurs	jul-15
Wat zegt Gorinchem over Griekenland?	jul-15
Op een klein, ooit groot stationnetje	jul-15
Tsipras komt deels tegemoet aan eisen	jul-15
Dan maar nieuwe magnetron	jul-15
De roep om een Grexit klinkt steeds luider in Europa	jul-15
Leer van de Zwitsers en blijf in de eurozone	jul-15
Amerika over Grexit	jul-15
Zelfbedrog helpt de Grieken de afgrond in	jul-15
Geachte redactie	jul-15
Grieken vragen nieuwe lening aan noodfonds	jul-15
Lange baan	jul-15
Syriza komt de armsten te hulp	jul-15
Tsipras zorgt voor bloedstollende zitting van Europees parlement	jul-15
Waarom het geduld nu echt op is	jul-15
Banken nog langer dicht	jul-15
	jul-05
'In Bulgarije heb je geen gedonder'	
Geachte redactie	jul-15
Griekse crisis brengt Brexit dichterbij	jul-15
Zo'n garage: Griekenland in het klein	jul-15
Forse verliezen beurzen wereldwijd	jul-15
Hoeveel Grieken hebben een Porsche?	jul-15
Aanslag SPD-kantoor vanwege Griekenland	jul-15
Zondag akkoord met Athene of een Grexit	jul-15
Tsipras' mandaat	jul-15

Geachte redactie	jul-15
Beste Mark, Griekenland moet vertrekken	jul-15
Grieken cynisch over politiek systeem	jul-15
Europese keizer zonder kleren	jul-15
Afgestudeerde Katerina van 27 is weer kind in een Grieks gezin	jul-15
Varoufakis	jul-15
Hoe kunnen de partijen elkaar nog tegemoetkomen?	jul-15
Merkel: nergens op rekenen	jul-15
Tsipras smeedt nationaal front	jul-15
Negatieve sfeer op financiële markten	jul-15
Geen paniek na Grieks 'nee'	jul-15
Verzoener Hollande kiest uiteindelijk toch voor Duitsland	jul-15
Opvolger Varoufakis is beleefder, niet milder	jul-15
Rutte raadt Grieken aan niet met 'flutverhaal' te komen	jul-15
ECB geeft geen extra krediet aan Griekenland	jul-15
Herzlich willkommen? Als Duitse toerist in een Ned	jul-15
Europarlement reageert verdeeld op Grieks nee	jul-15
Druk wordt groter als banken dicht blijven	jul-15
OXI	jul-15
Zelfverzekerde winnaars, verliezers vrezen gevolgen	jul-15
Eerst een kaarsje branden, dan die lastige vraag	jul-15
Is een Grexit nog te voorkomen?	jul-15
Tsipras heeft niets bereikt'	jul-15
Vooraan bij een megadrama	jul-15
Wat is nou de schuld van wie?	jul-15
Wij zijn alles/ wij zijn niets	jul-15
Sorry voor Dijsselbloem	jul-15
Wat willen zij eigenlijk dat we doen?	jul-15
Europa heeft een Reagan nodig	jul-15
Sorry voor Tsipras	jul-15
Niet slecht, gewoon arm	jul-15
Waarom Geert Wilders gelijk heeft over de euro	jul-15

Zeg ja tegen de euro	01-07-15
Europa is verslaafd aan onderhandelen	01-07-15
Kwijtschelding Griekse schuld is onvermijdelijk	01-07-15
Griekse kinderen	01-07-15
Wie een Grexit wil, helpt de speculanten	01-07-15
Kop dicht, Merkel', zegt de Griekse nee-stemmer	01-07-15
Ja of nee: het kan minstens twee kanten op met het referendum	01-07-15
Nog best duur, stemmen aan de andere kant van het land	jul-15
Grieks referendum	jul-15
Griekse corruptie	jul-15
Jaap Jansen in de Nieuwsbreak	jul-15
Vlees voor de gyros onbetaald retour	jul-15
Bij nee wordt euro behouden moeilijk'	jul-15
Onwel in de rij	jul-15
	jul-15
Standard & Poor's donderdag over de gevolgen van een Grexit voor Grieken	jul-15
ECB koopt ook obligaties staatsbedrijven op	jul-15
Mensenbloed	
Dag Athene	jul-15
Niet alleen de Grieken zijn grote oplichters	jul-15
Op de Akropolis is aan geld geen gebrek	jul-15
Waarom het DDR-model de Grieken kan helpen, en nog 6 tips	jul-15
Ja, nee, ja, nee. Wat wil deze regering?'	jul-15
Als het nodig is, zijn wij krijgers'	jul-15
Opstelling Tsipras inspireert beurzen	jul-15
Alles hangt nu af van het Griekse referendum	jul-15
Nederlands' Florida	jul-15
De Emotionele Unie	jul-15
Griekenland Stem Ja	jul-15
Zonder spullen geen klanten	jul-15
Griekenland mist dubbele deadline...	jul-15
. . . en is per vandaag officieel wanbetaler	jul-15
Grieks A4'tje van tafel geveegd	jul-15

Een 'nee' brengt de drachme dichterbij	jul-15
Bedankt, premier Tsipras!	jun-15
Nieuwsbreak Jesse Frederik	jun-15
Griekenland	jun-15
Griekenland (2)	jun-15
Griekenland (3)	jun-15
Griekenland (4)	jun-15
Griekenland (5)	jun-15
Grieks referendum	jun-15
Geldautomaat	jun-15
Grieken	jun-15
Huizen alle gekken in Athene?	jun-15
Griekse rating opnieuw verlaagd	jun-15
Stathis Kevrekidis (28)	jun-15
Yoannis Spyropoulos (60)	jun-15
Krystallia Ninou (24)	jun-15
Eenmaal dicht blijven banken vaak dicht	jun-15
Karolos Maissa (28)	jun-15
Juncker: 'nee' is een stem tegen Europa	jun-15
Verwarde kiezer moet het zeggen	jun-15
Petros Mouchas (53)	jun-15
Vernedering of handreiking? Dit was het laatste bod aan Athene	jun-15
Nikolas Milios (34)	jun-15
Verliezen maar geen paniek op beurzen	jun-15
Griekse of Europese tragedie?	jun-15
Griekenland	jun-15
We moeten het hoofd koel houden'	jun-15
Zijn de Grieken niet gewoon beter af als ze de drachme weer invoeren?	jun-15
Is het nog wel een goed idee om naar Griekenland op vakantie te gaan?	jun-15
Waar gaat dat heen?	jun-15
Spanje en Portugal houden hun hart vast	jun-15
Angst voor besmetting kleiner dan in 2012	jun-15
Noodplannen liggen klaar in eurolanden	jun-15

Tijd om weer een trotse natie te worden	jun-15
Vijf dwaze dagen en de U-bocht is compleet	jun-15
Maanden van blufpoker versus mens-erger-je-niet	jun-15
Geen lening meer, en dan?	jun-15
Toon lef	jun-15
In het Griekse casino lacht alleen de croupier	jun-15
Een 'smerige' ruzie tussen het oude en nieuwe Europa	jun-15
Griekenland-reizen veel minder in trek	jun-15
Grieken houden beurs in spanning	jun-15
Met Grexit wint de beschaving	jun-15
It's the Greek politics, stupid!	jun-15
Creëer exitroute voor landen die niet willen	jun-15
Grieks drama verlamt handel	jun-15
Eilandbewoners lopen te hoop tegen opheffen speciale btw-status	jun-15
EU werkt aan beperken schade Grieks bankroet	jun-15
Koersen dalen nu akkoord uitblijft	jun-15
Doorbraak blijft uit	jun-15
Onderhandelingen laveren tussen afgrond en akkoord	jun-15
Ik protesteer	jun-15
Grieken aan het infuus	jun-15
Is 'pappen en nathouden' slecht?	jun-15
Hoe de Grieken hun chaos exporteren	jun-15
De bal ligt bij het Griekse volk	jun-15
Bangmakerij om Grexit is volstrekt misplaatst	jun-15
Beurzen in majeure over Grieks akkoord	jun-15
Grieks voorstel: niet te vroeg juichen	jun-15
Grieks bod valt in goede aarde bij EU	jun-15
Op naar de volgende apotheose	jun-15
Meer integratie eurolanden nodig'	jun-15
Gaan we ontwaken of sterven?'	jun-15
Griekenland	jun-15
Griekenland moet bloeden opdat burgers zich geen linkse gekkigheden in he halen	jun-15

Wij komen nooit meer van de Grieken af	jun-15
Het lukt Grieken nooit op eigen houtje'	jun-15
EU-ministers geloven niet in redding Griekenland	jun-15
Het Griekse probleem is perfect oplosbaar.	jun-15
Extra eurotop over Griekse crisis	jun-15
Nog op vakantie naar Griekenland?	jun-15
In Brussel de Griekse mister Euro, in Athene vooral een boeman	jun-15
Beurzen in ban van Griekse crisis	jun-15
Geen akkoord: Griekenland uit euro en EU'	jun-15
Rimpelloos vertrek of complete chaos: niemand weet het	jun-15
Is de oostgrens van Europa in gevaar?	jun-15
Dijsselbloem stelt verkiezing voorzitter Eurogroep uit	jun-15
Rente eurolanden stijgt door crisis Griekenland	jun-15
Dijsselbloem wil door - kan hij nog struikelen?	jun-15
Ook na een faillissement zijn we nog niet van de Grieken af	jun-15
Wat kan Mary Poppins' plu doen?	jun-15
Daling Griekse beurs gaat maar door	jun-15
55 jaar hard gewerkt en nu geen brood in huis	jun-15
Grieks vertrek uit eurozone serieuze optie	jun-15
Geldschietters doen Griekenland een eindbod.	jun-15
Geen ultimatum, een 'raamakkoord'	jun-15
Term eindbod toch gerechtvaardigd'	jun-15
Eindbod was off the record	jun-15
Beleggers verliezen hoop op Griekse deal	jun-15
EU-president Tusk: deadline voor Grieken loopt af	jun-15
De allerlaatste keer	jun-15
Wrevel in CDU groeit wegens 'pro-Griekse' houding Merkel	jun-15
Trojka zou mikken op respijt voor Grieken	jun-15
Val van de Muur ontketende het kapitalisme	jun-15
Grieken zien niets in werkethiek'	jun-15
Obama waarschuwt EU voor gevolgen van Grexit	jun-15
Kabinet steunt tweede termijn Dijsselbloem	jun-15

Tsipras: we verwerpen het eindbod	jun-15
Beleggers bezorgd over slepende Griekse crisis	jun-15
Leidt een bankroet tot een Grexit?	jun-15
Kan Athene dit financieel uitzingen?	jun-15
Grieks parlement botst met Tsipras	jun-15
Wat is de echte Griekse potentie?	jun-15
Oote oote boe	jun-15
Alles komt in orde zeggen ze bij Syriza	jun-15
Grieks spaargeld vliegt de banken uit - blijft Draghi hen helpen?	jun-15
Laatste bod EU aan Griekenland	jun-15
Geldschietters akkoord over eindbod Athene	jun-15
Het 1914-gevoel	jun-15
Noodhulp Grieken komt niet meer terug'	jun-15
Stoppen is een hele kunst	mei-15
Kan trojka Grieken uithongeren?	mei-15
Verdamptheop op Griekse regeling	mei-15
IMF: 'Eurozone kan Grexit wel aan'	mei-15
Speltheorie	mei-15
Licht herstel op Europese beurzen	mei-15
Pinheffing Griekenland	mei-15
Alan Greenspan noemt de euro een fout	mei-15
Eindspel Griekenland van start	mei-15
Beleggers wachten op EU-top in Riga	mei-15
Zonder akkoord geen geld voor IMF op 5 juni'	mei-15
Varoufakis als illustrator	mei-15
Griekenland lost schuld aan IMF grotendeels af met geld van IMF	mei-15
De onnavolgbare oplossing van Varoufakis	mei-15
Griekenland voldoet zijn schuld	mei-15
Schäuble waarschuwt voor plotseling Grieks bankroet	mei-15
Fetakaas bedreigt handelsverdrag	mei-15
Harde eisen IMF frustreren akkoord over hulpelden	mei-15
Europa als Duitse rechtsstaat	mei-15

Die ellendige euro	mei-15
Griekse kwestie gijzelt beurs	mei-15
Brussel verwacht voortgaand economisch herstel in Europa	mei-15
Kan Duitse en Nederlandse handelsoverschot lager?	mei-15
Oneens of onbekwaam?	mei-15
Grieken doen heus iets goeds	apr-15
Grieks vertrek uit euro is voor alle partijen het beste	apr-15
Grexit zal de EU sterker maken	apr-15
Tsipras: Griekse bevolking beslist	apr-15
Dag Yanis	apr-15
Beurzen gokken op deal EU en Griekeland	apr-15
Athene en de euro	apr-15
Twijfel over Grieken met dag groter ¹	apr-15
Griekenland in tijdnood	apr-15
Parasietentaks	apr-15
Het is beter als Griekenland uit de euro stapt en eigen munt invoert	apr-15
Eurogroep twijfelt openlijk over lidmaatschap Grieken	apr-15
Smeken en preken helpt Athene niet meer over de deadline: 1 juli	apr-15
Kan Merkel geen cheque uitschrijven?	apr-15
Zo schraapt Griekenland zijn geld bij elkaar	apr-15
Griekenland aan de rand van de afgrond	apr-15
Grootste Griekse bouwmaatschappij opgepakt	apr-15
Verzet Griekse gemeenten tegen greep in de kas	apr-15
Duitsland kan andere EU-landen niet redden	apr-15
Tsipras confisqueert geld lage overheden	apr-15
Dijsselbloem: eurozone wil Grieken hand reiken	apr-15
Herstel van de eurozone begint in Duitsland	apr-15
IMF geeft Griekenland geen uitstel	apr-15
Neue Zürcher Zeitung	apr-15
Bezoek aan Poetin levert Tsipras nog geen geld op	apr-15
Moskou wil olijven, Athene steun	apr-15

Bezorgdheid over Grieks aankloppen in Moskou	apr-15
Belasting op zijn Grieks	apr-15
Tsipras verliest steun eigen partij	apr-15
Betalen Grieken te weinig belasting?	apr-15
Nederland berooft Griekse fiscus'	mrt-15
Belastingen	mrt-15
Neem eigen lakens en verpleegster mee	mrt-15
Grieks plan afgekeurd door trojka	mrt-15
Hervorming afgekeurd	mrt-15
Griekenland komt eindelijk met plannen	mrt-15
Griekenland Verrassing voor Syriza	mrt-15
Kan goeroe Grexit wel voorkomen?	mrt-15
Verdwenen oorlogsgoud	mrt-15
Dijsselbloem voorzichtig tevreden	mrt-15
Overschakelen op verzoening	mrt-15
Weet Tsipras wel wat hij doet?	mrt-15
Wiedergutmachung? De Grieken hebben een punt'	mrt-15
Tsipras staat in Brussel klem: hij moet leveren	mrt-15
Duitse schuld	mrt-15
In één dag 300 mln. aan spaargeld weg	mrt-15
Dreiging Grexit maakt ECB ongewild redder	mrt-15
Beheerst Rutte ook de speltheorie?	mrt-15
Kans op tijdige oplossing Griekse crisis 'minimaal'	mrt-15
Griekse defensie-minister jaagt Duitse collega's in de gordijnen	mrt-15
Grieken zoeken geld onder elke steen	mrt-15
De Grexit-plannen liggen klaar	mrt-15
Hoe corrupt is Nederland eigenlijk?	mrt-15
Beledigd	mrt-15
Wie schendt nu de EU-regels?	mrt-15
Is de euro-enquête verspild geld?	mrt-15
Athene dreigt illegalen door te laten reizen	mrt-15
Wat wist de regering over de risico's van de euro?	mrt-15
Hoe Europa's elite Europa verkwanselt	mrt-15

Athene: toeristen inzetten om fraude op te sporen	mrt-15
Brussel kan geen drie draken tegelijk verslaan	mrt-15
De Griekse kalender	mrt-15
Spaanse regering maakt Griekenland zwart	mrt-15
Griekse houding irriteert Madrid	mrt-15
Strijd rond vechteuro wordt nog veel harder	feb-15
Grieken	01-02-15
Europa's zachte kracht	feb-15
Is een deadline net een sirtaki?	feb-15
Oude Egyptenaren zeiden al: Grieken zijn net kinderen'	feb-15
Athene slikt genoeg om door te mogen	feb-15
Wat blijft er over van Tsipras' beloften?	feb-15
Beurzen schieten omhoog na Grieks akkoord	feb-15
De vriend van Varoufakis	feb-15
Griekse staat behoeft totale renovatie	feb-15
De Disciplineringsunie	feb-15
Athene in de tang	feb-15
Dijsselbloem drukt door	feb-15
De eurogroep bepaalt - is dat democratie?	feb-15
Russisch geld was beter geweest'	feb-15
Een boek voor...	feb-15
Tsipras op valreep door de knieën	feb-15
André Klukhuhn in de Nieuwsbreak	feb-15
Duitsland laat Athene bungelen	feb-15
Ik zie dit een beetje als vakantie'	feb-15
Griekenland	feb-15
Grieken stemmen op Syriza, maar halen hun spaargeld van de bank	feb-15
Pavlopoulos tot president gekozen	feb-15
Yanis	feb-15
Griekenland: kiezers of krediet	feb-15
Weg van de 'Grexit'	feb-15
Tom Warner versus Paul Krugman	feb-15
Varoufakis moet door de knieën	feb-15

Wat een Grexit betekent voor...	feb-15
Ideaal handelsland brengt er niets van terecht	feb-15
Waarom steeds meer Grieken dol zijn op hun nieuwe premier	feb-15
Tsipras worstelt met Griekse paradox	feb-15
Athene krijgt vier dagen, dan gaat geldkraan dicht	feb-15
Spaarders halen miljarden van bank'	feb-15
Grieken betogen voor Tsipras	feb-15
Hobbelpaard	feb-15
Een laatste kans voor Athene	feb-15
Griekse banken lopen leeg, ECB verstrekt extra krediet	feb-15
Joviale Tsipras leert het handwerk snel	feb-15
Tsipras roept spoken uit verleden op	feb-15
Maandag nieuw EU-overleg over Griekenland	feb-15
Bezuinigen met kans op fascisme erger dan Grexit'	feb-15
Hakt Tsipras de tentakels af van de magnaten en tycoons?	feb-15
Eindspel	feb-15
Athene en EU koersen aan op clash	feb-15
Bijna alle Grieken doen mee aan kleine corruptie	feb-15
Grieken	feb-15
Hoe hoog is Duitse oorlogsschuld?	feb-15
Beleggers beginnen Grexit steeds meer te zien als onafwendbaar	feb-15
Griekenland blijft erbij: geen noodlening meer	feb-15
Hoe moet het nou heten?	feb-15
Linkse rakkers zijn goed voor Griekenland	feb-15
Europa laat de Grieken niet vallen	feb-15
Meer wodka, graag!	feb-15
Zonder elite kunnen de populistten niet leveren	feb-15
Varoufakis is even geen Berliner	feb-15
Griekse charme slaat dood in Europa	feb-15
Tsipras geeft Grieken hun stem terug'	feb-15
Yanis	feb-15
Krijgt Griekse klucht goede afloop?	feb-15
Grieken vangen bot bij charmeoffensief	feb-15

Zie racisme en antisemitisme in Griekenland onder ogen	feb-15
Griekenland	feb-15
De Europese economische ... Oorlog	feb-15
Griekenland uit bedelen bij ECB	feb-15
Grieken willen schuld omzetten in obligaties	feb-15
Griekenland	feb-15
Charmeoffensief Tsipras en Varoufakis langs hoofdsteden	feb-15
Al die partijen hebben dezelfde vijand'	feb-15
Podemos kraait nu al victorie	feb-15
Een boek voor...	feb-15
Staatsschuld, nou en?	jan-15
De Griekse lakmoesproef voor de Europeanen	jan-15
Toch een mooie opsteker voor links Nederland	jan-15
Athene wil niet verder met Trojka	jan-15
Griekse schuldsanering is onvermijdelijk'	jan-15
Dijsselbloem zal in Athene eerst aftasten	jan-15
De vraag is: is de schuld door Griekenland terug te betalen?'	jan-15
Griekenland: privatiseringen gestaakt, hoger minimumloon	jan-15
Column	jan-15
Mannetjesputter op Financiën	jan-15
Sommige ministers zijn zelfs 'marktvriendelijk'	jan-15
Frankrijk ziet Grieks avontuur wel zitten	jan-15
Syriza is helemaal geen extreem linkse partij	jan-15
Ander commentaar	jan-15
Wij zijn niet zo rechts als Syriza wellicht denkt'	jan-15
Brussel voorziet 'moeilijke gesprekken'	jan-15
Berlijn biedt de 'Euro-Schreck' weinig hoop	jan-15
Kwijtschelding: twee visies	jan-15
Is behangpapier ei van Columbus?	jan-15
Een Man	jan-15
Tsipras kiest voor harde confrontatie	jan-15
Grieken in opstand	jan-15

Schnaps	jan-15
Ommekeer Europa na winst Syriza?	jan-15
Anastasios Kokotos (66), stemt niet	jan-15
Griekse kiezers rebelleren tegen Europa	jan-15
Griekenland zit in de val	jan-15
vragen over 'premier' Tsipras en de EU	jan-15
Wie kan 'Sexy Alexis' nog stoppen?	jan-15
Crisis stimuleert kunst in Athene	jan-15
Uit steen kun je geen bloed knijpen	jan-15
Er komen vandaag miljarden euro's bij	jan-15
Ondernemen in Griekenland, dwars tegen de crisis in	jan-15
Onze enige hoop is Alexis Tsipras'	jan-15
Griekse banken vragen ECB om vijf miljard euro noodsteun	jan-15
Griekenland uit de euro	jan-15
Schuld Athene kwijtschelden'	jan-15
We kunnen niet zonder Griekenland	jan-15
Berlijn zou zich op 'Grexit' voorbereiden	jan-15
De schuld van de zuidelijke eurolanden is niet te dragen	jan-15
Elites zorgen vooral goed voor zichzelf	jan-15
Is er ook een race naar de top?	jan-15
Griekenland kan niet van twee walletjes eten	jan-15
Vrije val dreigt voor euro	jan-15
Grexit' lijkt voor Merkel niet langer ondenkbaar	jan-15
Griekenland	jan-15
Griekenland moet het roer radicaal omgooien	jan-15
Grieks drama	jan-15
Europa wacht een zware politieke crisis	dec-15
Griekse verkiezingen laten beurzen niet op hol slaan	dec-15
De soep wordt waarschijnlijk niet zo heet gegeten	dec-15
Spook van Grexit steekt de kop op	dec-15
Geen nieuwe president	dec-15
Juncker zet Griekse kiezers onder druk	dec-15
Griekenland	dec-15

Griekenland na zes jaar uit recessie	dec-15
Griekse verkiezing brengt land opnieuw in gevaar	dec-15
Stemming	dec-15
Griekse crisis slaat niet over naar andere landen eurozone	dec-15
Ongekende beurskrach Griekenland	dec-15